

KLASİKTE MODERNE FARŞÇA'DA İSİMLERİN TASNİFLENDİRİLMESİ: ON BİR ESER BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME¹

THE CLASSIFICATION OF NOUNS IN PERSIAN FROM CLASSICAL TO MODERN PERIODS: A COMPARATIVE STUDY BASED ON ELEVEN KEY WORKS

Didem Şeyma Güncan
Gökhan Çetinkaya

Sayı 6, ss., 49-72.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 16.05.2025

Kabul Tarihi: 24.10.2026

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 49-72.

Article Type: Research Article

Submitted: 16.05.2025

Accepted: 24.10.2026

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

GÜNCAN, D. Ş. (2025) THE CLASSIFICATION OF NOUNS IN PERSIAN FROM CLASSICAL TO MODERN PERIODS:

A COMPARATIVE STUDY BASED ON ELEVEN KEY WORKS, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 49-72

Didem Şeyma Güncan

Katkı Oranı: %60

didemseymaguncan@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0635-2174

Gökhan Çetinkaya

Katkı Oranı: %40

Dr. Öğr. Üyesi

Kırıkkale Üniversitesi

gokhancetinkaya43@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6208-7867

Abstract

The subject of "noun" in grammar has been not only one of the fundamental components of language, but also a topic that has been addressed by various grammar scholars throughout history with different methods and perspectives. This study aims to comparatively examine the historical development, content diversity, and methodological approaches of classifications related to nouns in Persian grammar. The research is based on the works of eleven different authors, ranging from the classical to the modern period, analyzing how these authors define the concept of noun and what kinds of classifications they propose. The main objective is to reveal the reflections of the noun concept in different periods of Persian and to examine the theoretical and methodological differences between classical and modern grammatical approaches. Each work has been examined systematically under separate headings in chronological order; it has been observed that in classical works, classifications are mostly intuitive and influenced by Arabic grammar, whereas in modern sources, a more analytical and linguistically grounded approach is prominent. In this context, the transformation of the noun concept in the Persian grammatical tradition has been evaluated both from a historical perspective and through a structural-semantic analysis, offering a holistic view that contributes to the academic literature on the subject.

Keywords: Classification of Nouns, Persian Language, Ezafe Construction, Grammar, Classical and Modern Persian Linguistics.

Özet

"İsim" konusu dilbilgisinde, dilin temel yapı taşlarından biri olmasının yanı sıra tarih boyunca çeşitli dilbilgisi araştırmacılarının, farklı yöntem ve bakış açılarıyla ele aldığı bir konu olmuştur. Bu çalışma, Farsça dilbilgisinde "isim" konusuna dair yapılan tasniflerin tarihsel gelişimini, içeriksel çeşitliliğini ve yöntemsel yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, klasik dönemden modern döneme kadar uzanan on bir farklı yazarın eserleri esas alınarak, bu yazarların "isim" kavramını nasıl tanımladıkları ve ne tür sınıflandırmalar yaptıkları analiz edilmiştir. Temel amaç, Farsçada "isim" kavramının farklı dönemlerdeki yansımalarını ortaya koyarak klasik ve modern dilbilgisel yaklaşımlar arasındaki kuramsal ve yöntemsel farkları incelemektir. Çalışma boyunca her eser, kronolojik sırayla ve ayrı başlıklar altında sistematik biçimde incelenmiş; klasik dönem eserlerinde daha çok sezgisel ve Arapça dilbilgisi etkisindeki sınıflandırmaların, modern kaynaklarda ise daha analitik ve dilbilimsel temelli bir yaklaşımın öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Farsça dilbilgisi geleneğinin isim konusundaki değişimi hem tarihsel bir perspektifle hem de yapısal-anlamsal bir çözümlemeyle değerlendirilmiş, konuya dair akademik literatüre katkı sunacak bütüncül bir bakış açısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsimlerin Sınıflandırılması, Fars Dili, Ezafe Yapısı, Dil Bilgisi, Klasik ve Modern Fars Dilbilimi.

¹ Bu makale Didem Şeyma Güncan'ın 2025 yılında Dr. Gökhan Çetinkaya'nın danışmanlığında hazırlayarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunduğu "Klasik ve Modern Farsça Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Konusu" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Structured Abstract

Background:

Persian, one of the oldest members of the Indo-European language family, has evolved through distinct historical stages—Old Persian, Middle Persian (Pahlavi), and Modern Persian—over thousands of years. Throughout this diachronic trajectory, the grammatical system of Persian has witnessed substantial transformations. Among its fundamental components, the noun (*esm*) plays a central role in both morphology and syntax. The classification of nouns has remained a focal point for grammarians from different eras, ranging from early treatises influenced by Arabic grammar to modern linguistic analyses rooted in structuralist and functionalist paradigms. These various perspectives have contributed to a diverse and evolving body of knowledge on how nouns are conceptualized, categorized, and contextualized in Persian grammar.

Objectives:

The principal aim of this study is to perform a diachronic and comparative analysis of noun classification in Persian grammar from the classical to the modern period. The research investigates how eleven major Persian grammarians have defined and categorized nouns across three key dimensions: **semantic grouping** (e.g., proper vs. common, abstract vs. concrete), **morphological structure** (e.g., simple, compound, derived), and **quantitative classification** (e.g., singular, plural, and occasionally dual). Furthermore, the study examines how noun classification interacts with other grammatical features such as case markers, inflection, definiteness, and *izāfa* constructions. Particular emphasis is placed on tracing the evolution of terminological and conceptual frameworks across centuries, identifying both continuities and innovations.

Methodology:

This research employs a descriptive-analytical approach grounded in the close reading and comparative analysis of eleven grammar texts spanning from the 16th to the 21st centuries. The selected sources are recognized for their representativeness, historical significance, and differing methodological orientations. The analysis is structured across three levels:

1. **Diachronic Analysis:** Each grammar is contextualized within its time period to uncover the historical progression of noun categorization.
2. **Typological Comparison:** Authors' classifications are compared in terms of syntactic, semantic, and morphological approaches.
3. **Thematic Synthesis:** Key themes—such as definiteness, derivation, plurality, and compounding—are analyzed to determine recurring patterns or conceptual divergences.
- 4.

Sources Analyzed:

The following eleven works serve as the core corpus of the study:

1. *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* (Ahmed b. İshak Bakkâlî, 1534)
2. *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn* (Muhammed Naîm Frâşîrî, 1885)
3. *Tenbîhu's-sıbyân -sıbyân* (Muhammed Hüseyin Ensârî, 1880)
4. *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (Gûlam Hüseyin Kâşif, 1913)
5. *Destûr-i Suhen* (Mirzâ Habîb-i İsfahânî, 1938)
6. *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (Pervîz Nâtil Hânlerî, 1976)
7. *Farsça Grameri* (Ahmed Ateş & A. Tarzî, 1976)
8. *Farsça Dilbilgisi* (Mürsel Öztürk, 1988)
9. *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv* (Nazif Şahinoğlu, 1997)
10. *Farsça Dilbilgisi* (Hasan Enverî & Hasan Ahmedî Gîvî, 2006)
11. *Farsça Dilbilgisi* (Nimet Yıldırım, 2015)

Findings:

Across the analyzed sources, a tripartite approach to noun classification is prevalent:

- **Semantic classification:** Most grammarians distinguish between proper and common nouns, abstract and concrete nouns, and collective nouns.
 - **Morphological classification:** Nouns are categorized as simple, compound, derived, or inflected.
 - **Quantitative classification:** Singular and plural forms are widely recognized, with pluralization typically involving suffixes like “*hā* (ه)” and “*ān* (ان)” ; dual forms are noted only sporadically due to their limited usage in Persian.
- The study also highlights varying treatments of **definiteness**, especially via *yā-yi iṣārat* (بی اشارت), and different interpretations of *izāfa* constructions, reflecting ownership, specification, or apposition.

Discussion:

A comparison of sources reveals a marked shift from intuitive, Arabic-influenced frameworks in classical texts to more rigorous and linguistically-grounded taxonomies in modern works. Early grammarians such as Mirzâ Habîb-i İsfahânî focused on semantic or etymological classifications rooted in Arabic traditions. In contrast, modern authors like Nazif Şahinoğlu and Mürsel Öztürk emphasize syntactic function, derivation, and contextual usage. Recent grammars also incorporate phonological variants, pedagogical clarity, and cross-linguistic comparisons—particularly with Turkish and Arabic—while maintaining the core triadic classification. These evolving models illustrate not only changing grammatical theories but also broader intellectual and cultural transitions. Despite variation in terminology and emphasis, the continuity of core categories suggests a persistent underlying grammatical tradition that adapts across eras.

Conclusion

This study establishes that while the concept of “*noun*” has remained a cornerstone of Persian grammar, its classification has been dynamically reshaped in accordance with changing linguistic paradigms, pedagogical needs, and cultural influences. From the ornate taxonomies of classical texts to the analytic clarity of modern grammars, the noun remains a grammatical mirror reflecting the evolving identity of the Persian language itself. By tracing this diachronic journey through a carefully curated selection of sources, the present paper offers both a comprehensive framework for future studies and a synthesized understanding of how one linguistic category can encapsulate centuries of scholarly engagement.

Giriş

Hint-Avrupa dil ailesinin en köklü dil üyelerinden biri olan Farsça, tarih boyunca yalnızca dil yapısıyla değil, aynı zamanda taşıdığı tarihsel, kültürel ve edebî mirasıyla da dikkat çeken bir dil olmuştur. Farsça, günümüze ulaşan çok sayıda yazılı belge sayesinde, dilbilimsel araştırmalar bakımından dünya dilleri arasında önemli bir konuma sahiptir. İran coğrafyasının kültürel tarihine ışık tutan bu zengin dil, 2500 yılı aşkın süredir varlığını sürdürmektedir.

Farsçanın tarihsel gelişimi, Eski, Orta ve Yeni Farsça olmak üzere üç ana dönem altında ele alınmaktadır. Eski Farsça dönemi, MÖ 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar süren Ahamenîler dönemine tekabül etmekte olup bu döneme ait yazılı belgeler, özellikle Behistun (Bisütun) Kitabesi gibi taş yazıtlarla temsil edilmektedir (Gülmez, 2021, s. 64-80). Eski Farsça ve Avestaca bu dönemde öne çıkan dillerdendir. Orta Farsça, MÖ 3. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar süren dönemi kapsamaktadır. Sâsânîler döneminde kullanılan Pehlevî yazısı, bu dönemin en belirgin örneği olarak kabul görmektedir. Orta Farsça, ses bilgisi ve sözdizimi açısından Eski Farsçadan ayrılmıştır. Yeni Farsça ise 7. yüzyıldan itibaren başlayan ve günümüze kadar süren süreçte dilin ses, söz varlığı ve gramer yapısında belirgin dönüşümlerin yaşandığı dönemi temsil etmektedir. Bu uzun tarihsel seyir boyunca Farsça, Arapça ve Türkçe başta olmak üzere birçok dil ile karşılıklı etkileşim içerisinde olmuş; söz varlığını ve dil bilgisel yapısını bu etkileşimler aracılığıyla zenginleştirmiştir.

İlk gramer çalışmalarının Arapça üzerinde yapıldığı bilinmektedir. Bunun nedeni ise Kur’an’ı ve hadisleri doğru anlayabilmektir. Dilin doğru, ritmik, akıcı ve etkileyici kullanımı açısından yüce ve özel bir örnek olan Kur’an hem gramer hem de edebi yönden Arapçanın bütün özellik ve inceliklerini göstermektedir ve bu bakımından dil ve edebiyata dair çalışmaların ilk hareket noktası ve kaynağı olmuştur (Öz, 2016, s. 20-21). İslamiyet’in

İran'a girişiyle birlikte Arap diline ait gramer anlayışı Farsça dil bilgisi çalışmalarında belirgin bir şekilde hissedilmiş, aynı zamanda klasik dönem eserlerinde Arapça terimlerin ve nahiv esaslarının etkisiyle şekillenen dilbilgisel bir çerçeve ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte modern döneme gelindiğinde, Batı dillerinin etkisiyle birlikte daha analitik, sistematik ve dilbilimsel temelli bir yaklaşımın benimsendiği dikkate değer bir husustur. Bu dönüşüm, yalnızca dil öğretimi alanında değil, dilin kuramsal incelenmesinde de yeni bir anlayışın habercisi olmuştur. Farsça dil bilgisinin temel unsurlarından biri olan "isim" konusu, tarih boyunca dilciler tarafından farklı yöntem ve ölçütlerle ele alınmıştır. Klasik dönem yazarları, isimleri genellikle anlam, yapı ve sayı temelli sade kategoriler altında değerlendirirken; modern dönem araştırmacıları, isimlerin yapısal, anlamsal ve işlevsel özelliklerini daha ayrıntılı biçimde incelemişlerdir. Böylece, Farsçada "isim" kavramının ele alınış biçimi, yalnızca dilsel bir mesele olmaktan çıkmış, dönemin ilmî zihniyetini, kültürel eğilimlerini ve kuramsal yönelimlerini de yansıtan çok boyutlu bir alan hâline gelmiştir.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar uzanan süreçte kaleme alınmış on bir farklı Farsça dil bilgisi eseri incelenmiş; söz konusu eserlerde "isim" konusuna dair yapılan tanım, sınıflandırma ve yorumlar karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Eserlerin seçiminde iki temel ölçüt gözetilmiştir: Birincisi, tarihsel sürekliliği sağlayarak "isim" konusuna ilişkin dilbilgisel yaklaşımların zaman içerisindeki değişimini kronolojik bir çizgide ortaya koymak; ikincisi ise eserlerin ilmî temsil gücünü dikkate almaktır.

Netice itibarıyla, Farsça dil bilgisi geleneğinde "isim" konusunun ele alınışı, dilin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra, her dönemin kültürel, siyasî ve ilmî atmosferinin de bir yansıması olarak şekillenmiştir. Klasik eserlerde daha sezgisel ve tanımlardan arındırılmış sade bir yaklaşım benimsenirken, modern dönemde tarihsel bağlama ve terminolojik bütünlüğe dayalı, kapsamlı bir sınıflandırma anlayışı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu makale yalnızca "isim" kavramının dilbilgisel evrimini değil, aynı zamanda Farsça gramer geleneğinin tarihsel sürekliliği ve kuramsal dönüşümünü de ortaya koyarak alan literatürüne bütüncül bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu makale, Farsça dilbilgisi alanında kaleme alınmış on bir temel eseri esas alarak, "isim" konusuna yönelik yapılan tasniflerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini karşılaştırmalı ve tanımlayıcı bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir. Araştırma süreci boyunca izlenen yöntem, nitel bir metin analizi olarak yapılandırılmıştır. Farsça gramer literatüründe "isim" konusunu işleyen ve farklı dönemleri temsil eden klasik ve modern eserler taranmış, bu eserler arasından dilsel çeşitliliği ve metodolojik derinliği en iyi yansıtan on bir kaynak seçilmiştir. Bu eserlerin seçiminde üç temel ölçüt esas alınmıştır:

1. **Tarihsel süreklilik ve çeşitlilik:** 16. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığını kapsamaması, dilbilgisel değişimin izlenmesine olanak tanımıştır.
2. **Temsiliyet gücü:** Her eser, kendi döneminde öne çıkan dilbilgisi yaklaşımlarını yansıtmaktadır.
3. **İsim konusuna ayrılan içeriksel yoğunluk:** Her eser "isim" konusunu belirgin bir biçimde ele almaktadır.

Bu bağlamda, incelenen yazarlar şunlardır: **Ahmed b. İshak Bakkâlî, Muhammed Naîm Frâşirî, Muhammed Hüseyin Ensârî, Mirzâ Habîb-i İsfahânî, Gûlam Hüseyin-i Kâşif, Pervîz Nâtil Hânlerî, Ahmed Ateş ve A. Tarzî, M. Nazif Şahinoğlu, Hasan Enverî & H. Ahmedî Givî, Nimet Yıldırım ve Mürsel Öztürk.**

Araştırma süreci iki temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, incelenen her kaynak, kendi tarihsel dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, metin okuması ve kronolojik tasnif yöntemi kullanılarak, eserlerin yazıldığı dönemin dil anlayışı, dilin yapısal özellikleri ve tasnif yöntemleri analiz edilmiştir. Her bir yazarın isim konusuna olan yaklaşımı, kendi döneminin teorik bilgi birikimi çerçevesinde ele alınmıştır. Dolayısıyla hem ortak eğilimler hem de dönemsel farklılıklar sistematik bir biçimde tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, tematik bir kategorizasyon süreci izlenmiştir. Bu doğrultuda, araştırmada incelenen tüm eserlerde isimlerin anlam, yapı ve sayı bakımından yapılan sınıflandırmalarını karşılaştırmak amacıyla üç ana

tema belirlenmiştir. İlk olarak, anlam temelli tasnifler (örneğin özel isim, cins isim, soyut-somut ayrımı) değerlendirilmiştir. İkinci olarak, yapı temelli tasnifler (basit, bileşik, türemiş ve camid yapılar) analiz edilmiştir. Son olarak, sayı temelli tasnifler (tekil, ikil, çoğul ve topluluk isimleri) ele alınmıştır.

Bunlara ek olarak, araştırma kapsamında izafet yapıları, isim çekimi (hâller), belirli-belirsiz isim ayrımı ve Arapça kökenli yapılara ilişkin açıklamalar da incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece hem klasik hem de modern Farsça dil bilgisi eserlerinde isim kavramının tanımlanış biçimleri ile sınıflandırma yöntemleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

Klasik ve Modern Farsça Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Konusu

1. Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs , Ahmed b. İshak Bakkâlî, 962/1534.

Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs , Farsça ve Osmanlıca Türkçesi olarak düzenlenmiş bir sözlük ve Farsça dil bilgisi kitabıdır. Eser, Farsça açıklamaların yanında, bu açıklamaların Osmanlı Türkçesi çevirilerine satır altlarında yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Yazma, Ahmed b. İshak Bakkâlî tarafından kaleme alınmış ve yazma kaydına göre 962/1554 yılında tamamlanmıştır (Çetinkaya, 2022, s.103).

Birinci bölümde (باب اول); “Esmâ-yı Zevât (Somut İsimler)” başlığı altında somut isimlerin tanımı yapılmış ve somut isimlerin üç kısımdan oluştuğu belirtilmiştir. Bu “ آب، آبدان، آبکش، آتش، آتش انگیز، آسمان، آغوش، امشب، ” , bölümde gibi Farsça kökenli, Arapça ve Türkçede yer almayan somut isimlerden örnekler verilmiştir (Bakkâlî, 1534, yp.3b-29b). İkinci grupta, Farsça ve Türkçede ortaklaşa kullanılan somut isimler zikredilmiştir. Üçüncü grupta ise, Arapça kökenli olup Farsça ve Türkçede ortak kullanılan isimler alfabetik sırayla düzenlenmiştir.

Bakkâlî'nin Tacu'd Durûs ve 'İzzu'n- Nufûs adlı eserinde “isim” konusu, eserin bütünsel yapısı içerisinde ayrı bir bölüm olarak ele alınmamıştır. Müellif, ismi esasen bir varlığı, kavramı ya da niteliği karşılayan kelime olarak tanımlamış ve ardından ismi dil bilgisinin diğer öğeleriyle bağlantılı bir biçimde değerlendirmiştir. İsimler tasnif edilirken, Arapça dil bilgisinde olduğu gibi, genellikle belirli-belirsiz, tekil-çoğul, müştak-camid gibi klasik ayrımlara tabi tutulmuştur. Bakkâlî, örnekler üzerinden bu tasnifleri somutlaştırmaya çalışmış; ancak kavramların açıklamasında ayrıntıdan çok, öğretici ve uygulamalı bir yaklaşımı benimsemiştir.

İsimlerin dil bilgisi üzerindeki etkisi, özellikle fiiller ile kurduğu ilişki ve tamlama yapılarında kazandığı işlevle izah edilmiştir. Aynı zamanda isimlerin kullanımında “izafet” yapısının da merkezi bir görev üstlendiği vurgulanmıştır. Bakkâlî, tamlama konusunu, Arapça dil bilgisindeki izâfet anlayışına benzer şekilde açıklamıştır. Ancak, Arapçada olduğu gibi yoğun i'rab sisteminden ziyade, Farsçanın sabit sözcük yapısına uyumlu ve sadeleştirilmiş örneklerle anlatım güçlendirilmiştir. Ayrıca, isimlerin anlam yapısına göre bir sınıflandırmaya gidilmediği, daha çok sözdizimsel işlevlere ve basit örneklemelere dayalı bir anlatım benimsediği de dikkat çekmektedir. Bu durum, dönemin eğitici dil bilgisi kaynaklarında görülen kural değil, kullanım temelli aktarım anlayışının bir yansıması olarak nitelendirilebilir.

Bakkâlî'nin eserinde “isim” konusu, dönemin dil öğretim pratiğine uygun olarak açıklayıcı, ezbere dayalı ve uygulamaya yönelik bir çerçeve içinde ele alınmış, ayrıntılardan kaçınılmıştır. Tacu'd Durûs ve 'İzzu'n- Nufûs, Farsçadaki “isim” konusunu ayrıntılı bir teorik sınıflandırmaya tabi tutmasa da klasik dönem dil öğretim eserlerinin genel mantığını yansıtmaktadır. Müellifin amacı, dilbilgisel kavramları ayrıntılı biçimde inşa etmekten ziyade, öğrencinin doğru kullanım üzerinden yapıyı sezgisel olarak kavramasını sağlamaktır. Dolayısıyla, isimlerin yapısal ya da anlamsal tasnifleri açısından nizamlı bir analiz sunmak yerine tanımdan arındırılmış yönü ağır basan, geleneksel ve Arap dili etkisinde şekillenen bir anlatım benimsemiştir. Sonuç olarak, Bakkâlî'nin yaklaşımı, modern dilbilimsel sınıflandırmalardan uzak, klasik dönem dil bilgisi geleneğinin öğretici vasfını taşıyan bir nitelik arz etmektedir.

2. Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn, Muhammed Naîm Frâşirî, İstanbul, 1303/1885.

Frâşirî'nin *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn* adlı eseri, Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından 1303/1885 yılında İstanbul'da 64 sayfa olarak neşredilmiştir. Frâşirî, 1865 yılında kardeşi Şemseddin Sâmîyle beraber bir süre İstanbul'da ikamet etmiştir. Burada eğitimine kaldığı yerden devam etmiştir. Frâşirî, klasik edebiyat ve doğu dillerine yoğun ilgi duymuştur. Eserlerini Arnavutça, Türkçe, Yunanca ve Farsça olarak kaleme almıştır. Müellif, eserinin dibace bölümünde sarf ilmine müstesna bir önem vermiş, bir dilin doğru ve kapsamlı bir biçimde öğrenilmesinin öncelikle sarf bilgisiyle mümkün olacağını belirtmiştir.

Müellif, ismin bir şahsa ya da bir şeye delâlet eden kelime olduğunu belirterek isimleri; “اسم علم (özel ad)” ve “اسم جنس (tür adı)” olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Kemiyyet bildiren isimleri müfred ve cem' olarak sınıflandırmış; canlıları ifade eden müfred kelimelerin sonuna “ان”, cansızları ifade eden müfred kelimelerin sonuna ise “ها” ekinin eklenmesiyle kelimelerin cem' hale dönüşebileceğini izah etmiştir. “چشم درختان . درخت . چشمان، درخت” örneklerinde belirttiği üzere, bazı istisnai durumlarda, cansız varlıkları ifade eden müfred kelimelerin “ان” eki ile çoğul yapılabildiğini, ayrıca kelimenin sonundaki harf durumuna göre imla kuralları uygulandığını vurgulamıştır. Son olarak, bazı müfred isimlerin sonuna “ات” getirilmesiyle de kelimenin çoğul yapılabileceğini ifade etmiştir (Frâşirî, 1885, s.7-8). “احوال اسم” başlığı altında Farsçadaki ismin hâllerini, “مجرد (ismin yalın hâli), مفعول به (ismin -i hâli), مفعول اليه (ismin -e hâli), مضاف اليه (tamlayan hâli)” olmak üzere dört grupta ele almıştır. Frâşirî, okuyucuların konuyu daha iyi kavrayabilmesi adına kapsamlı, Türkçe örnekler sunmuştur (Frâşirî, 1885, s. 8-12).

Frâşirî'nin eserinde “isim” konusu açık ve sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, ismi; “kendi başına bir anlam taşıyan ve fiil ya da harf olmayan kelime türü” olarak tanımlamıştır. Bu tanım doğrultusunda, *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-ı Nevîn*'in dilin yapısal sınıflandırmasına yönelik modern bir yaklaşımı benimsediği değerlendirilmektedir. Müellif, ismi temel bir kelime türü olarak tanımlarken, dilbilgisel zeminde kapsamlı bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu bağlamda, isimleri öncelikle anlamlarına göre; özel isim, cins isim, madde isimleri ve soyut kavramlar gibi kategoriler altında değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra yer ve zaman bildiren isimlere de özel bir yer ayırarak kendine özgü bir dil bilgisi yaklaşımı sergilemiştir. Sayı bakımından isimleri **tekil (مفرد)**, **çoğul (جمع)** ve **topluluk** bildiren ifadeler şeklinde ele alan Frâşirî, bu tasnifte yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda işlevsel bir ayırım yapmaya da özen göstermiştir. Yapı bakımından ise isimleri; **basit (ساده)**, **türemiş (مشتق)** ve **birleşik (مركب)** olmak üzere üç temel kategoriye ayırarak hem sözcük oluşumu hem de yapısal çeşitlilik açısından incelemiştir. Müellifin bu sınıflandırmaları, klasik dönem dil bilgisi anlayışından farklı olarak daha disiplinli ve sistematik bir çerçevede ele alınmış; aynı zamanda modern Farsça öğretimiyle örtüşen bir dil çözümleme mantığıyla sunulmuştur. Bu yaklaşım, hem öğretici yönü ağır basan geleneksel metinlerle hem de günümüzdeki çağdaş dil bilgisi anlayışıyla bir köprü vazifesi görmektedir.

Frâşirî'nin yaklaşımı, öğretici ve analitik düşünceyi önceleyen bir tarzdadır. İsimlere ait sınıflandırmalar sade ama derindir. Frâşirî'nin hususeten üzerinde durduğu konular arasında çoğul yapılar, isimlerin belirli-belirsiz olması ve **yâ-yi işaret (یای اشارت)** gibi özgün Farsça kullanımlar yer almaktadır. Bu yaklaşım, onun klasik dönem Arap dili tesirini modern bir şekilde ele almaya çalıştığını göstermektedir. Farsçadaki izafet kavramının da üzerinde duran Frâşirî, izâfeti sadece yapısal bir gramatik unsur olarak değil, aynı zamanda cümle içindeki işleviyle birlikte ele almıştır. Buradan hareketle, müellifin Fars dilinin öğretiminde anlamı önceleyen bir yaklaşımı esas aldığı anlaşılmaktadır. Frâşirî'nin eseri, Tanzimat sonrası eğitim reformlarının ve Batı etkili dil öğretim metotlarının yaygınlaştığı bir dönemde kaleme alınmıştır.

Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-ı Nevîn, Farsçadaki “isim” konusunu hem klasik hem de modern unsurlarla tasnif eden öncü eserlerden biridir. Müellifin yaptığı sınıflandırmalar, daha sonraki dil bilgisi yazarlarının benimsediği yapının temel taşlarını oluşturmada önemli derecede etkili olmuştur. Müellifin “isim” konusuna atfettiği önem ve konu bağlamında sunduğu örnekler, eseri hem didaktik hem de teorik olarak değerli kılmaktadır. Ayrıca dönemin dil öğretimi anlayışını yansıtan bu eser, klasik ve modern dönem arasında kurduğu köprü göreviyle Farsça dil bilgisi tarihinde özel bir yere sahiptir.

3. Tenbihu's-sıbyân, Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Abdurrahim-i Ensârî, 1298/1880.

Tenbihu's-sıbyân, Ahter matbaası tarafından 1298/1880 yılında 143 sayfa olarak neşredilmiştir. Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Abdurrahim-i Ensârî, 1298 yılında Trabzon'da, İran Devleti'nin ataşelik görevini yürütürken, boş zamanlarını Fransızca öğrenmeye ayırmış, dil öğrenmenin temelini, ana dilin kurallarını doğru bir şekilde kavramakla aynı doğrultuda olduğunu ifade etmiştir. Farsça dil bilgisi kurallarının özellikle anadili Farsça olan ve farklı yabancı dilleri öğrenmeye çalışanlar için büyük bir önem arz ettiğini, anadili Farsça olanların dildeki gramer yapısını dikkate almadıklarını, dolayısıyla bunun da dil öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini, Arapça dil bilgisi kurallarını bilmenin Farsça öğrenimini kolaylaştırdığını ileri sürmüştür.

Ensârî 19. Yüzyılda ana dilin önemini “*Bir dili konuşanların başka bir dili öğrenmeye başlamadan önce kolayca kavramaları için ana dilinin kurallarını bilmeleri gerektiği açıktır. Çünkü bütün batıda kabul gördüğü ve geçerli olduğu üzere o dili kendi lisanına uyarlayacaktır. Bunun için Farsçanın kurallarını düzenlemeye başladım ve milletime bir hizmette bulunmak ve bir armağan bırakmak üzere bir kısmını kaleme aldım.*” (Çetinkaya, 2022, s.273) cümleleriyle vurgulamıştır.

Farsça dil bilgisi kurallarının özellikle anadili Farsça olan ve farklı yabancı dilleri öğrenmeye çalışanlar için büyük bir önem arz ettiğini, anadili Farsça olanların dildeki gramer yapısını dikkate almadıklarını, dolayısıyla bunun da dil öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini, Arapça dil bilgisi kurallarını bilmenin Farsça öğrenimini kolaylaştırdığını ileri sürmüştür. Bu amaçla Farsçanın dil bilgisi kurallarını düzenlemeye özen göstererek *Tenbihu's sıbyân'ı* kaleme almıştır. Kitabın önsöz kısmında, öğrencilere temel dil bilgisiyle ilgili bilgiler sunacak açıklamalara yer verilmiştir. Eserde, öncelikle sarf (صرف) olarak adlandırdığımız çekim bilgisi konusu ele alınmıştır. Müellif, harf ekleme-çıkarma, hareke değişimi ve zaman ekleri gibi biçimsel değişikliklerin kelimenin anlamını değiştirdiğini vurgulamıştır (Ensârî, 1298/1880, s. 7-8).

Müellif, isim konusunda, ismin tanımını yapmaktan ziyade, ismin câmid (جامد) ve müştak (مشتق) olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu belirtmiş, isimleri; **ism-i masdar**, **ism-i fâil** ve **ism-i meful** olmak üzere üç ana başlık altında ele almıştır. Ensârî, câmid ismin, hiçbir kelimedenden türememiş, kökü değişmeden varlığını sürdüren isimler olduğunu belirtmiş, “مرد” (**adam**) kelimesinin kökünde bir değişiklik olmadığını, yalnızca sonuna ekler getirilebildiğini ifade etmiştir. Buna karşılık müştak ismin “پرستار، گفتار” örneklerinde olduğu gibi kelimenin sonuna “ار” harfinin eklenmesiyle, ism-i masdarın; “روش، کروش” örneklerinde olduğu gibi kelimenin sonuna bir “ش” harfinin eklenmesiyle, ism-i fâilin; “آینده، رونده، گوینده” örneklerinde belirtildiği üzere kelimenin sonuna “نده” harflerinin eklenmesiyle, ism-i mefulün ise; “زده، گفته” örneklerinde belirtildiği üzere kelimenin sonuna “ه” harfinin eklenmesiyle oluştuğunu izah etmiştir (Ensârî, 1298/1880, s. 8-12). Bu doğrultuda müellifin, sıfatları da isim kategorisinde ele alması dikkate değer bir husustur.

Tenbihu's-sıbyân'da isimler, çok ayrıntılı bir teorik izahlara dayanmaksızın, sade ve örneklemeli bir üslupla sunulmuştur. Ensârî, ismi tanımlarken onu diğer kelime türlerinden ayıran temel anlam görevi üstlenmesine vurgu yapmıştır. Ayrıca isimler tasnif edilirken Frâşîrî ya da Şahinoğlu'nda olduğu gibi detaylı kategorilerin üzerinde durmamış, bunun yerine ismin fiil ve sıfatlarla olan ilişkileri ele alınmıştır. Eserde özellikle isimlerin çoğul yapımı, izâfet ilişkisi ve belirsizlik anlamı kazandıran yapılar dikkat çekmektedir. Ensârî, çoğul yapımında “ها” ve “ان” çoğul eklerinin kullanımı üzerine örnekler sunmuş, bu kullanımı açıklayıcı cümlelerle desteklemiştir. Aynı şekilde, belirsizlik eki olan “ی” hakkında kısa ama anlaşılır açıklamalara da değinmekten kaçınmamıştır. İzâfet yapısına dair açıklamalar ise genellikle örnek odaklı ele alınmış; izâfet kesresiyle yapılan basit tamlamalar, öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracak biçimde sunulmuştur.

Ensârî'nin eseri, kuramsal sınıflandırmalardan ziyade öğretici açıklamaların ön planda olduğu, didaktik eğilimli bir dil bilgisi kitabı niteliğindedir. Özellikle başlangıç seviyesindeki öğrenciler için sadeleştirilmiş bir dil kullanmıştır. Bu yönüyle Bakkâlî'nin *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* adlı eseriyle her ne kadar benzerlik gösterse de Ensârî, dilin tanımdan arındırılmış kullanımına daha fazla ağırlık vermiş ve eserinin eğitim odaklı yazıldığını açıkça ortaya koymuştur. *Tenbihu's-sıbyân* da “isim” konusu detaylı bir biçimde teorik sınıflandırmalara gidilmeden, daha çok kullanım odaklı ve temel kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Dolayısıyla, Şahinoğlu'nun ayrıntılı sınıflandırmalar içeren modern dil bilgisi yaklaşımından oldukça uzakta olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Frâşirî'nin sistematik tavrından da daha sade bir üsluba sahiptir. Öte yandan, Bakkâlî'nin *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* adlı esriyle benzer bir sezgisel öğretim anlayışını paylaşmaktadır. Her iki eser de öğrenciyi örneklerle yönlendiren, kavramlar arası ilişkiyi deneyimsel olarak öğreten bir çizgi izlemektedir. Ensârî, isimlere dair işlevsel bilgiyi aktarırken teorik ayrıntıdan kaçınsa da dilin canlı kullanımını esas alarak, öğretici anlayışı benimseyen, dil bilgisi literatüründe sade ama etkili bir konuma sahiptir.

4. Destûr-i Zebân-i Fârsî, Gûlam Hüseyin-i Kâşif, İstanbul, 1329/1913.

Kâşif'in *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eseri, Şems Matbaası tarafından 1913 yılında, İstanbul'da 333 sayfa olarak neşredilmiştir. Eserin önsöz kısmında Kâşif, etkili bir iletişimin temel şartının, dilin yapısal kurallarına tam anlamıyla hâkim olmaktan geçtiğini izah etmektedir. Dilin doğal bir yetenek olduğu, bireyin dil bilgisi ve sözdizimi kurallarını öğrenmeden, duygu ve düşüncelerini tam bir şekilde aktaramayacağını vurgulamaktadır. Yazar, bu noktada dil bilgisi eğitiminin yalnızca akademik bir gereklilik olmadığını, aynı zamanda bu eğitimin toplum içinde doğru anlaşılabilmenin ve etkili bir iletişim kurabilmenin temel hususlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Dil bilgisinin önemine dair yapılan bu vurgu, aynı zamanda bir eksikliğe de işaret etmektedir. Yazar, kendi dönemine kadar Farsça için çağın gerekliliklerine uygun, sistematik bir dil bilgisi kitabının bulunmadığını dile getirmektedir. Bu eksiklikten hareketle, dil kurallarını açık, anlaşılır ve modern bir çerçevede ele alan bir eser hazırlamanın zorunluluk hâline geldiği görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmektedir (Kâşif, 1913, s. 3-5).

Kâşif, eserinde ismin tanımına *"İsimler, bir kişiyi, hayvanı veya nesneyi adlandırmak amacıyla kullanılan kelimelerdir."* şeklinde yer vermiştir. Bu bağlamda isimleri iki grupta değerlendirmiştir (Kâşif, 1913, s. 9-16). İlk olarak, **"Cins isim (اسم جنس)"** kavramını ele almış ve bu tür isimlerin aynı türden tüm varlıkları kapsayan ortak isimler olduğunu vurgulamıştır. Bu konuya **"خاک (toprak)"**, **"کوه (dağ)"** ve **"درخت (ağaç)"** gibi kelimeleri örnek olarak sunmuştur. Buna ek olarak **"Özel isim (اسم خاص)"** kavramına değinerek bu tür isimlerin yalnızca tek bir varlığı işaret ettiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda, **"زاینده رود (Zâyende Rud)"** ve **"البرز (Elburz)"** gibi kelimelerin yalnızca belirli bir coğrafi bölgeyi temsil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, genel isimlerin farklı alt kategorilere ayrıldığına da değinen Kâşif, bu sınıflandırmada **"اسم عين (Somut isim)"** ve **"اسم معنا (Soyut isim)"** gibi türlerin bulunduğunu da belirtmiştir. Somut isimlerin, doğrudan fiziksel bir varlığı ifade ettiği vurgulanmıştır. Buna örnek olarak **"باغ (bahçe)"** ile **"درخت (ağaç)"** kelimeleri verilmiştir. Öte yandan, soyut isimlerin fiziksel bir varlıkla doğrudan ilişkilendirilemeyen kavramları ifade ettiği, basit isimlerin **"اسم جامد (اسم جامد)"** başka bir kelimedenden türetilmemiş, kökeni değişmemiş isimler olduğu, türemiş isimlerin **"اسم مشتق (اسم مشتق)"** başka bir kelimedenden türetilmiş isimler olduğu, tekil isimlerin **"اسم مفرد (اسم مفرد)"** yapısal olarak basit isimleri ifade ettiği, bileşik isimlerin **"اسم مرکب (اسم مرکب)"** ise iki veya daha fazla kelimenin birleşmesiyle oluşan isimler olduğu izah edilmiştir. Bu konuların hemen ardından isim tamlamaları, zaman ve mekân bildiren isimler **"اسم مکان واسم زمان (اسم مکان واسم زمان)"** konuları da anlatılmıştır (Kâşif, 1913, s.17-24).

İsim konusunun ikinci alt başlığında sayı ismi **"اسم عدد (اسم عدد)"** anlatılmıştır. İsimler konusunun içerisinde, sayı isimleri konusunu kapsamlı bir şekilde değerlendiren Kâşif, ağırlıklı olarak sayıların farklı kategorilerde kullanımını incelemiştir. İlk olarak, **temel sayılar (اعداد اصلی)** konusu üzerinde durulmuştur. Bu sayılar, bir şeyin sayısını belirtmek için kullanılan temel sayı isimlerini ifade etmektedir. *Kâşif*, birler basamağında yer alan sayıların **(یک, دو, سه)** ve onlar basamağında yer alan sayıların **(ده, بیست, سی)** örneklerle izahını yapmıştır. Ayrıca, bileşik sayılar **(اعداد مرکبه)**, yani 11 ile 19 arasındaki sayıların **(یازده, دوازده, سیزده)** ve yüzler basamağındaki sayıların **(صد, دویست, سیصد)** önemine de vurgu yapmıştır. Bunlara ek olarak sayıların kullanımı ve düzeniyle ilgili belirli kurallara da dikkat çekmiştir. Özellikle, temel sayılar ile kullanılan isimlerin sıralanışı üzerine yapılan açıklamalarda, temel sayıların genellikle sayılandan önce geldiği ifade edilmiştir. Misal olarak iki hafta, üç ay, dört yıl gibi ifadelerde sayılar her zaman sayılandan önce kullanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda, sayıya **"ی"** **(belirli bir ek)** eklenerek, sayının ardından bu ek kullanılması gerektiğini de anlatmıştır. **Kesirli sayıların (اسم عدد کسری)**, bütünün bir parçasını ifade etmek için kullanıldığını açıklayan müellif, kesirli sayılara

dair örnekler de sunmuştur. “ نیم (yarım) ”, “ سه یک (üçte bir)” gibi ifadelerin kesirli sayılar için verilebilecek örnekler olduğunu ifade etmiştir. Kesirli sayıların bazen “از” edatıyla da kullanılabileceğini; “ چهار از بیست و یک (yirmi birin dörtte biri)” gibi örneklerle izah etmiştir. **Taksimî sayıların** (اسم عدد توزیعی), belirli bir miktarın gruplara eşit olarak dağıtılmasını ifade ettiğini belirterek bu tür sayıların örneklerine de değinmiş ve “ نیم نیم (yarım yarım)” veya “پانجه پنجه (beşer beşer)” gibi kullanımlar buna örnek olarak sunulmuştur. Konun devamında, **topluluk sayılarının** (اسم عدد مجموعی), bir grup sayının bir araya gelerek oluşturduğu bütünü ifade ettiği anlatılmıştır. Son olarak, sıra sayıları ve bu sayılarla ilgili yapılan kurallar da ele alınmıştır. Müellif, sıra sayılarını bir varlığın ya da nesnenin sırasını belirten sayılar olarak ele almış ve bu sayıların dilbilgisel yapıda üstlendiği görevi detaylı şekilde incelemiştir.

Müellif, “ اسم جمع (çoğul isimleri)” kavramını, bir grup insanı, hayvanı veya nesneyi ifade eden kelimeler olarak tanımlamıştır (Kâşif, 1913, s. 29-36). Çoğul isimler konusunun hemen ardından, ismin cümlede nesne ve tümleç durumları üzerinde duran Kâşif, bunları “**mef’ûlun sarîh (مفعول صریح)**” ve “**mef’ûlun gayri sarîh (مفعول غیر صریح)**” olmak üzere iki ana gruba ayırmıştır. Mef’ûlun sarîh kavramının, belirli bir ismi doğrudan ifade eden ve “را” edatı kullanarak elde edilen bir yapı olduğunu ve aynı zamanda bu yapının “**Kimi?**” veya “**Neyi?**” gibi sorulara cevap verdiği açıklanmıştır. Örneğin, “**ناصر الدین شاه را کشتند (Nâsirüddin Şah’ı öldürdüler.)**” cümlesinde “**ناصر الدین شاه**” kelimesi mef’ûlun sarîhtir. Buna karşılık, mef’ûlun gayri sarîhin, doğrudan bir isimle değil, daha çok dolaylı bir anlatımla belirlendiği ifade edilmiştir. Konuyu pekiştirmek amacıyla “**Mef’ûl (مفعول)**” kavramı detaylı bir şekilde incelenmiş, akabinde “**Mef’ûlun ileyh (إليه مفعول)**”, “**Mef’ûlun minh (منه مفعول)**”, “**Mef’ûlun fih (فيه مفعول)**”, “**Mef’ûlun me’ah (معه مفعول)**”, “**Mef’ûlun leh (مفعول له)**” olmak üzere beş ana grupta ele alınmıştır (Kâşif, 1913, s. 42-48).

Kâşif’in “isim” konusuna yaklaşımı, klasik dil bilgisi geleneğine bağlı kalmakla birlikte, çağdaş öğretim ihtiyaçlarına göre sadeleştirilmiştir. Bu yönüyle, Bakkâlî ve Ensârî gibi daha sezgisel ve örnekleme dayalı eser veren yazarların yöntemlerinden farklı bir yöntem izlemiştir. Aynı zamanda, Frâşîrî’nin erken tasnif çabasını daha da olgunlaştırmıştır. İsfahânî’nin anlamsal derinliğe dayalı açıklamalarını ise öğretim kolaylığıyla harmanlamıştır.

5. Destûr-i Suhen, Mirzâ Habîb-i İsfahânî, 1316/1938.

Destûr-i Suhen, 1872 yılında İsfahânî tarafından kaleme alınmış, 178 sayfa olarak neşredilmiştir. İncelemeye esas aldığımız matbu, İzzet Efendi Matbaası tarafından yapılan baskıdır. İsfahânî, *Destûr-i Suhen*’i kalem alma nedenini eserinin dîbâce kısmında sarîh şekilde ifade etmektedir. İsfahan eyaletinden İstanbul’a gelen İsfahânî, burada bir müddet Arapça ve Farsça tadrîsine zaman ayırmıştır. Her ne kadar Osmanlı toplumunda ilim ve edebiyatla uğraşanlar, Farsçaya yoğun bir ilgi gösterecekler de Mirzâ Habîb-i İsfahânî, dil bilgisi kaynaklarının Fars dilini öğrenmek isteyenler için yetersiz olduğu kanaatine varmıştır. Bu alandaki eksikliği gidermek adına Farsça öğrenimini kolaylaştıran bir kitap yazmaya karar vermiştir. Mirzâ Habîb-i İsfahânî, Türkiye’de “*Mirzâ Habîb*” adıyla tanınmakta ve Farsça dil bilgisine önemli katkılar sağlamaktadır. Onun kaleme aldığı eserlerin tamamı, özellikle İstanbul’da Farsça öğrenmek isteyenler ile Darüşşafaka ve rüştiye okullarında Farsça derslerine devam eden öğrenciler için hazırlanmıştır. Dolayısıyla, hem bu eserlerin eğitim amaçlı yazılmış olması hem de dönemin eğitim kurumlarında doğrudan kullanılmak üzere tasarlanmış olmaları dikkate değer bir husustur (Çetinkaya, 2020, s. 63-96).

Müellif, “**İsimlerin Beyanı**” ana başlığında “**اسماء فارسیه (Farsça İsimler)**”, “**اسماء عربیه (Arapça İsimler)**”, “**کیفیت اسماء (İsimlerin Nitelenmesi)**”, “**کمیت اسماء فارسی (Farsçada miktar belirten isimler)**”, “**کمیت اسماء عربیه (Arapçada miktar belirten isimler)**”, “**حیثیت اسماء فارسی (Farsça isimlerin yapısı)**” konularını ele almıştır (s.17-34). İsimleri, anlamlarına, sayı özelliklerine, yapılarına ve işaret ettikleri nesnelere göre on başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar sırasıyla, “**اسم عین (somut isim)**”, “**اسم معنی (soyut isim)**”, “**اسم جنس (cins isim)**”, “**اسم خاص (özel isim)**”, “**اسم جمع (topluluk ismi)**”, “**اسم مصدر (isim-i mastar)**”, “**اسم مشتق (müştak isim)**”, “**اسم جامد (câmid isim)**”, “**اسم مفرد (tekil isim)**” ve “**اسم مرکب (bileşik isim)**” şeklindedir.

Arapça isimlerin çeşitliliği üzerinde de duran İsfahâni, Arapça isimlerin belirli kurallar dahilinde sınıflandırıldığını ve kendine özgü kullanımları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, döneminde önemli fakat daha önce üzerinde durulmamış bir ayrıntıya ilk kez dikkat çeken İsfahâni, Farsça isimlerin Arapça isimlerde olduğu gibi cinsiyet ayrımı taşımadığını, ancak bazı istisnaların mevcut olabileceğini belirtmiştir. Çoğul yapıların kullanımına da değinen müellif, Farsça ve Arapçada kullanılan yaygın çoğullardan örnekler vermiş, günlük konuşma dilinde bazı çoğul kullanımların yanlış kullanıldığını açıklamıştır. Sonuç olarak hem Farsça hem de Arapça isimlerin yapısal özelliklerini, cinsiyet ve çoğulluk bakımından kaidelerini, kapsamlı bir şekilde ele alarak konuyu pekiştirici örnekler sunmuştur.

Konunun devamında isimlerin başka bir isme “- (kesre) ” ile bağlanarak muzâf ve muzâfun ileyh ilişkisi oluşturduğunu ifade etmiş ve konu ile ilgili eserinde şu tanımlara yer vermiştir:

“Öncelikle bilinmelidir ki, bir ismin başka bir isme "kesre" yoluyla izafe edilmesi durumunda, ilk isim “muzâf (tamlayan)”, ikinci isim ise “muzâfun ileyh (tamlanan)” olarak adlandırılır. Aynı zamanda bu kesreye “izafet veya nisbet kesresi”de denir. Bu kesre, Farsçadaki kelime birleşimlerinde bulunan tek hareke olup, anlamın oluşmasında önemli bir rol oynar.

Eğer bu ilişki; aidiyet, sahiplik, özel bir tahsis, gerekçe bildirme, zaman ya da yer belirleme gibi anlamlar taşıyorsa –örneğin; “جام جم (Cem’in kadehi)”, “باغ شاه (Şah’ın bahçesi)”, “مرغ شکاری (av kuşu)”, “سیلی پاداش (ceza tokadı)”, “سفر زمستان (kış yolculuğu)”, “سیر باغ (bahçede gezinti)” gibi– bu tür izafet yapıları “izâfet-i lâmiye” olarak adlandırılır.

Ancak, eğer ikinci unsur bir türü, cinsi veya özgü bir niteliği belirtmek amacıyla kullanılıyorsa –örneğin; “انگشتر زر (altın yüzük)”, “بنای سنگ (taş bina)”, “رنگ کل (toprak rengi)”, “شهر شیراز (Şirâz şehri)”, “اشک حسرت (özlem gözyaşı)” gibi– ya da bu kullanım bir teşbih (benzetme) amacı taşıyorsa ve muzâf (ilk öge) mecaz yoluyla bir şeye benzetilen, muzâfun ileyh (ikinci öge) ise ona benzetilen bir şey varsa şayet –örneğin; “کانون سینه (göğüs ocağı)”, “متاع درد (dert sermayesi)”, “خرمان جان (can harmanı)” gibi– bu tür izafet yapıları “izâfet-i beyâniye” olarak tanımlanır.”

İsfahâni, isimlerde belirlilik belirsizlik konusuna yer vererek Farsçada kelimelere eklenen “ی” harfinin (yâ-yı vahdet) kullanımına dair izahlar sunmuş, bu ekin kelimeye belirsizlik (nekrelik) ve soyutluk anlamı kazandırdığını belirtmiş, aşağıdaki örneklerle konunun izahını desteklemiştir.

ای کل تو نیز خاطر بلبل نگاه دار
کانجا که رنگ و بوی بود گفت و گو بود

Yukarıdaki beyitte; “گل (gül)” ve “بلبل (bülbül)” kelimelerinin sınırlı anlamda, yani belirli bir gül ve belirli bir bülbül için kullanıldığı ifade edilmiştir. Ancak aşağıdaki beyitte:

بلبلی برک کلی خوش رنگ در منقار داشت
وندران برگ و نوا خوش ناله های زار داشت

“بلبلی (bir bülbül)” ve “کلی (bir gül)” kelimelerin belirsiz bir anlamda kullanılarak herhangi bir bülbül ve herhangi bir gülün kastedildiği anlatılmıştır.

Ayrıca Müellif, “ی” ekinin yalnızca tekil ve genelleme değil, aynı zamanda tahsis (belirli kılma) ve işaret etme anlamı taşıdığını da belirtmiştir. Ancak bu ekin kazandırdığı tahsis anlamının, diğer işaret veya nida eklerinden farklı olarak kelimeyi yine belirsiz (nekre) kıldığını vurgulamıştır. Dolayısıyla “ی” eki almış kelimelerin başka bir kelimeye tamlayan olamayacağını, yani isim ya da sıfat olarak bir isme bağlanamayacağını vurgulamış, bazı durumlarda “ی” ekinin getirilişine dair imla kurallarına da değinmiştir.

6. Destûr-i Zebân-i Farsî, Pervîz Nâtil Hânlerî, 1976.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-ı Bâbek tarafından 1976 yılında, 367 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen dördüncü baskısıdır. Hânlerî tarafından kaleme alınan *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, modern Farsça dil bilgisi terimleri konusunda ilk olma özelliği taşımaktadır (Yıldırım, 2021, s.300). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-ı Bâbek tarafından 1976 yılında, 367 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen dördüncü baskısıdır. Hânlerî, eserin dibâce kısmında şunları dile getirmiştir.

Müellif, ismi; anlam bakımından **özel isim** (اسم خاص) ve **cins isim** (اسم عام) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Özel ismin yalnızca tek bir bireyi ya da varlığı işaret ettiğini; cins ismin ise aynı türden birçok bireyi kapsadığını belirtmiştir. “فریدون” ve “تهران” kelimeleri; özel isme “گره” ve “شهر” kelimelerini ise cins isme örnek olarak göstermiştir. Ayrıca müellif, ismi mahiyeti bakımından; **isim-i zât** (اسم ذات) ve **isim-i ma'nî** (اسم معنی) olarak ikiye ayırmıştır. Müellife göre isim-i zât, doğrudan varlığı bulunan somut nesnelere adlandırırken; isim-i ma'nî, soyut kavramları ve yalnızca başka bir şeyde var olan nitelikleri ifade etmektedir. Örneğin, “دیوار (duvar)” somut bir varlık olduğu için isim-i zât; “سفیدی (beyazlık)” ise başka bir şeyde tezahür eden bir özellik olduğundan isim-i ma'nî olarak sınıflandırılmıştır. Müellif, çoğul yapıların da isim bilgisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Farsçada kelimenin nasıl çoğul yapıldığına dair izahlar sunmuştur. “ان” ve “ها” eklerinin Farsçadaki temel çoğul ekleri olduğunu belirtmiş; “ان” ekinin genellikle canlı varlıklar için, “ها” ekinin ise cansız varlıklar için kullanıldığını örneklerle göstermiştir. Bunun yanı sıra, Arapça kökenli kelimelerde görülen **kırık çoğul** (جمع مکسر) yapılarına da değinmiştir.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, modern Farsça dil bilgisi öğretimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle dil bilgisi kavramlarını net bir şekilde tanımlayan Hânlerî, konuları muhtelif örneklerle izah etmiştir. Farsça dil bilgisinin öğretim yöntemleri ve modern yaklaşımların bir araya getirilmesiyle kaleme alınan bu eser, İsfahânî'nin *Destûr-i Sûhen* adlı eserinden referans alınarak hazırlanmıştır. Bu husus, eserin dil bilgisi öğretiminde köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Hânlerî'nin “isim” konusundaki yaklaşımı, Farsça gramer tarihinde klasik öğretim anlayışını aşarak, sistemli ve çok katmanlı bir dilbilgisel çözümleme geleneğine öncülük etmiştir. Onun bu yaklaşımı, Bakkâlî ve Ensârî gibi klasik dönem müelliflerinin sezgisel ve örneklemeyle dayalı tasniflerinden açık biçimde ayrılmaktadır. Frâşîrî'nin sistematikleştirici tavrını kavramsal bir zemine taşıyan Hânlerî, İsfahânî'nin izâfet ve işlev merkezli tespitlerini derinleştirerek daha tutarlı ve dilbilimsel bir çerçeveye oturtmuştur. Öte yandan, Hânlerî, Enverî ve Kâşif gibi modernleşme döneminin didaktik yönü ağır basan yazarların aksine, öğretici olmaktan ziyade açıklayıcı, anlam merkezli ve yorumlayıcı bir yaklaşımı benimsemiştir. Hânlerî'nin yaklaşımı, Şahinoğlu ve Öztürk gibi sistematik sınıflandırmalar yapan çağdaş yazarlarla benzerlik taşımaktadır. Müellif bu sınıflandırmaları yalnızca biçimsel değil; anlamsal, işlevsel ve söylemsel boyutlarda da derinlemesine incelemiştir. Sonuç olarak, Hânlerî'nin “isim” tasnifi, klasik ve modern Farsça gramer anlayışları arasında bir köprü değil; yeni bir dönemi başlatan, kavramsal çerçevesi güçlü, dilsel yapıların dinamik doğasını ortaya koyan özgün bir yaklaşımdır.

7. Farsça Grameri, Ahmed Ateş ve Abdulvehhâb Tarzi, 1976.

Farsça Grameri, 1976 yılında İstanbul'da, Milli Eğitim Basımevi tarafından 464 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen ikinci baskısıdır. Ateş ve Tarzi eserlerinin önsöz kısmında; eserin yazılma amacının ve içeriğinin ne olduğunu açıklamışlardır. Bu açıklamaya göre eser, harf devriminden sonra Farsça öğrenen öğrencilerin yaşadığı zorlukları bertaraf etmek amacıyla yazılmış klasik yeni Farsça dil bilgisi kitabıdır. Eski dil bilgisi kitaplarına erişimin günümüzde oldukça zor olması ve harf devrimi nedeniyle kullanışlı olmaması, yeni bir dil bilgisi kitabına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Ateş ve Tarzi, eski dil bilgisi kitaplarında, klasik Farsçanın tarihsel gelişiminin göz ardı edildiğini belirtmişlerdir.

Müellifler, “**isim (Substantiv)**” konusunda, Farsçadaki isimlerin çeşitli özellikleri, çekimleri, tamlamaları ve kullanımlarının yanı sıra isimlerin tekil ve çoğul halleri, cinsleri, sahiplik ekleri gibi konular üzerinde

durulmuştur (Ateş&Tarzi, 1976, s. 52-66). Ateş ve Tarzi, Farsçadaki isimlerin Türkçede olduğu gibi eşya isimlerinde cinsiyet ayrımı olmadığını; fakat canlı varlıklar için erkek ve dişi ayırmak üzere ya farklı kelimeler kullanıldığını ya da isimlere sonradan eklenen sıfatlarla cinsiyetin belirtildiğini ifade etmişlerdir. Konuyu pekiştirmek amacıyla, “مرد (erkek), زن (kadın), پدر (baba), مادر (anne), برادر (erkek kardeş), خواهر (kız kardeş)” örneklerini sunmuşlardır. Müellifler, isimlerin çoğul yapımına da detaylı bir şekilde değinmişlerdir. Çoğul eklerin kullanımında, canlı ve cansız varlıklar arasında farklılıklar olduğu, canlı varlıkların genellikle “ان”, cansız varlıkların ise “ها” ekiyle çoğul hale getirildiği ifade edilmiştir. İsimlerin sonunda aslında var olan ancak genel olarak telaffuz edilmediği gibi yazıda da gösterilmeyen bazı harflerin, kelimenin çoğul hale getirilmesiyle ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu doğrultuda, “ماهرو (ay yüzlü)” kelimesinin çoğulu olan “ماهرویان (ay yüzlüler)” örnek olarak verilmiş, tekil halde düşen bir unsurun, çoğul eki alındığında belirgin hale gelebileceği anlatılmıştır. Ayrıca, “Hâ-yı resmiye (هـ)” ile yazılan ve kısa “a” sesiyle biten isimlerin, çoğul hale dönüştürüldüğünde, bazen uzun “â” sesiyle bitebileceğini açıklamış, bu tür isimlerin, “ان” ekiyle çoğul yapıldıklarında, ekin başına “گ” harfinin eklendiğini belirtmişlerdir. Konuya; Pehlevî Farsçasından örnekler sunmuş, “فالودج” kelimesinin “پالوره” haline dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, bazı kelimelerin Arapçadan gelen çoğul ekleriyle çoğullaştırılabileceği de örneklerle açıklanmıştır. Çoğul eklerin hemen ardından, Farsçada isimlere belirsizlik ve birlik anlamı kazandıran “ی” eki ele alınmıştır. Bu ekin, bazı durumlarda isimlere belirsiz bir anlam kazandırdığı bazı durumlarda ise birlik vurgusu yaptığı belirtilmiştir. İsimlerin çekimi konusunda; ismin halleri, “yalın hal, -i hali (ی), -e hali (ismin başına gelen “به” ve ismin sonuna gelen “را” olmak üzere iki şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir.), -nin hali (-), ünlem hali (ای، ای، ای، -de hali (در، اندر), -den hali (از، ز), -ile hali (به، با)” olmak üzere sekiz başlıkta izah edilmiştir.

Türkçe dil bilgisinde isim çekim eklerinin sınıflandırılması, muhtelif dil bilgisi kitapları arasında farklılık gösterebilmektedir. Bazı kaynaklarda çokluk eki, iyelik ekleri ve yalın hal, ilgi hali, belirtme hali, yönelme hali, bulunma hali, ayrılma hali gibi haller durum/hal çekim ekleri içerisinde değerlendirilirken, bazı kaynaklarda bu sınıflandırmada farklı değerlendirmeler yapılmıştır (Erdem, 2011, s. 71-90). Aynı zamanda, araç, aitlik, yön ve eşitlik durumları da birçok gramer kitabında çekim ekleri arasında yer almaktadır. Sonuç olarak Farsça dil bilgisindeki isim çekim sisteminin Türkçe dil bilgisinden pek çok noktada farklı olduğu değerlendirilmektedir. Ateş ve Tarzi'nin n “isim” konusuna yaklaşımı, klasik Arap gramerinden beslenen ancak Farsçanın özgün yapısını dışlamayan, hatta yer yer bu özgünlüğü ön plana çıkaran bir yapıdadır. Bakkâlî ve Ensârî gibi geleneksel öğreticilikten farklı olarak, Ateş'in yaklaşımı hem mukayese hem de tahlil esasına dayanmaktadır. Frâşirî'nin tanzim etme çabasını daha akademik zemine taşımakta, Şahinoğlu ve Öztürk gibi modern dil bilgisi yazarlarının öncüllerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Hânlerî gibi kavramsal derinlik taşımasa da dilin yapısal yönüne olan vurgusu ve Arapça-Farsça karşılaştırmaları sayesinde nahiv anlayışını, yalnızca yüzeysel değil; katmanlı bir yapı dâhilinde ele almıştır.

8. Farsça Dilbilgisi, Mürsel Öztürk, Ankara, 1988.

Farsça Dilbilgisi kitabı, incelemeye esas aldığımız matbuaya binen, 2017 yılında Ankara'da, Murat Kitabevi tarafından 208 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu eserin tespit edilen altıncı baskısıdır. *Farsça Dilbilgisi*, öğrencilere uygun Türkçe bir kaynak eksikliği sebebiyle hazırlanmıştır. Mevcut kaynakların öğrenci seviyelerine uygun olmayışı, bu eserin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Eserin en önemli özelliklerinden birisi muhtevasında yer alan dil bilgisi terimlerinin Türkçe dil bilgisi kaynaklarından alınmış olmasıdır (Söylemez, 2021, s.71-90).

Müellif, “İsimler” konusunu kelime türleri konusunun ana başlığı altında ele almıştır. Öztürk, Türkçe isimlerde olduğu gibi Farsça isimlerde de erkeklik ve dişilik olmadığını belirterek hayvanlarda bu durumun tamamen farklı olduğunu; bir hayvanın erkek mi dişi mi olduğunu belirtmek için erkek isimlerinin başına veya sonuna “نر” veya “نره”, dişil isimlerin başına veya sonuna ise “ماده” eklerinin getirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Arapçadan Farsçaya geçen bazı kelimelerin dışısının Arapçada olduğu gibi ismin sonuna getirilen “هـ” harfi ile yapıldığını da belirtmiştir (s.90). Çoğul isimler başlığı altında, Farsçadaki isimlerin sayı bakımından iki kısma ayrıldığını, tekil isimleri ifade eden herhangi bir özel işaret bulunmadığını, çoğul isimlerin ise, tekil isimlerin

sonuna eklenen “ها” veya “آن” eklerinin getirilmesiyle yapıldığını ifade etmiş, bu eklerin eklenmesi sonucunda olası yazım hatalarının yaşanmaması adına yazım kuralına da değinmiştir. Birleşik isimlerde, “تخم مرغ ها” (**yumurtalar**) örneğinde olduğu gibi “ها” eki en sondaki kelimenin sonuna getirildiği anlatılmıştır. Konuşma dilinde çok sık kullanılan “آن” eki ile şahıs isimlerinin, hayvan isimlerinin, bitki ve ağaç isimlerinin, insan vücudunun çift organlarını gösteren isimlerin yapıldığını izah etmiştir (s.91-92). Edebi dilde, Arapçadan Farsçaya geçen bazı kelimelerin Arapça dil bilgisi kurallarına göre çoğul yapıldığını ifade etmiş, “مسافرين” ve “كلمات” örneğinde verildiği gibi “ين” ve “ات” çoğul eki ile kelimenin çoğul yapılabileceği belirtilmiştir (Öztürk, 1988, s. 93-94).

Çoğul isimler konusunun hemen ardından “**Tamlama (izafe)**” konusu ele alınmıştır. Farsça tamlamalarda kelimelerin sırasının Türkçede olandan tam anlamıyla farklı olduğunu, birinci kelimeye tamlanan (muzaf), ikinci kelimeye tamlayan (muzafunileyh) ve arada okunan ancak yazılmayan “i” sesindeki tamlamaya ise izafet kesresi dendiğini açıklayan Öztürk, ikiden fazla kelimenin birbirini tamlamasını ise, zincirleme isim tamlaması olarak adlandırarak ismin tamlamadaki görevini vurgulamıştır. Tamlama çeşitlerini de gruplara ayıran müellif, mülkiyet gösteren tamlama, benzetme (teşbih) gösteren tamlama, aidiyet gösteren tamlama, açıklayıcı tamlama, istiare gösteren tamlama, baba oğul bilgisini gösteren tamlama ve sıfat tamlaması olmak üzere tamlama çeşitlerini yedi alt başlıkta açıklamıştır.(s.97-100). Tamlama konusunun ardından “Belirtili ve Belirtisiz İsimler” konusunu izah etmiştir. Belirtili isimlerin ve belirtisiz isimlerin tanımlarına çok kısa değinerek sadece imla kuralları eşliğine örnekler sunmuştur (Öztürk, 1988, s. 100-101).

Son olarak “İsmin Halleri” konusu ele alınmıştır. Farsçadaki isimlerin cümle içerisindeki durumu, isimlerin önüne veya sonuna getirilen birtakım edatlarla gösterildiğini izah eden Öztürk, isimlerin cümle içerisinde “**yalın hal, -i hali, -e hali, -de hali, -den hali, -ile hali, için hali ve ünlem hali**” olmak üzere sekiz halde bulunabileceğini aktarmıştır (Öztürk, 1988, s. 102-106).

Netice itibarıyla Öztürk’ün, Farsçanın klasik dil yapısını ve Arapça etkilerini göz ardı etmeksizin, modern dil bilgisi anlayışıyla bütünleştirilmiş bir yapı sunmuştur. Müellifin her başlıkta sistemli bir biçimde ilerlemesi ve açıklamalarını örneklerle desteklemesi, çalışmayı hem akademik çevreler hem de Farsça öğrenenler için değerli bir kaynak hâline getirmiştir.

9. Farsça Grameri Sarf ve Nahiv, M. Nazif Şahinoğlu 1997.

Farsça Grameri Sarf ve Nahiv, ilk defa 1997 yılında İstanbul’da Kitabevi yayınları tarafından 741 sayfa olarak neşredilmiştir. İncelemeye esas aldığımız matbu Kitabevi yayınları tarafından yapılan baskıdır.

Şahinoğlu, “İsim” başlığı altında Farsçadaki isimleri; anlamlarına, sayılarına ve yapılarına göre üç alt başlıkta değerlendirmiştir. Anlamlarına göre isimler, “**Özel İsim (اسم خاص), Cins İsim (اسم عام), Madde İsmi (اسم ذات), Mana İsmi (اسم معنی), Yer İsmi (اسم مکان), Zaman İsmi (اسم زمان), Alet İsmi (اسم آلت), Küçültme İsmi (اسم تصغير), Müteradif İsim (اسم مترادف), Zıt (karşıt) İsim (اسم متقابل), Benzer isimler (اسم متشابه)**” olmak üzere on bir başlık altında, sayılarına göre isimleri; “**Çoğul İsim, Tesniye, Belirli İsim, Belirsiz İsim, Yâ-yı İşaret**” olmak üzere beş başlıkta, yapılarına göre isimleri ise; “**Türememiş İsim, Türemiş İsim, Basit İsim, Bileşik İsim**” olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

Şahinoğlu, özel isimlerin; belirli bir kişi, yeri ya da nesneyi ifade ettiğini, cins isimlerin aynı özellikleri taşıyan varlıkları veya kavramları anlatmak için kullanıldığını, madde isimlerinin; beş duyu organıyla algılayabileceğimiz somut nesnelere ifade ettiğini, mana isimlerinin ise; soyut kavramları tanımlayan bir kavram olduğunu izah etmiştir. Aynı zamanda müellif, yer isimleri, zaman isimleri, alet isimleri, küçültme isimleri, müteradif isimler, zıt isimler ve benzer isimlerin önemli bir temel oluşturduğunu ifade etmiştir (s.49-52). Farsçadaki çoğul isimlerin, “**Kitâbhâ (کتابها)**” örneğinde verildiği gibi genellikle kelime sonuna eklenen “**hâ (ها)**” ve “**ân (ان)**” çoğul ekleriyle oluşturulduğunu anlatmıştır. Arapçada var olan tesniye (ikil) kullanımının, Farsçada yaygın olmadığına da dikkat çekmiştir. Nazif Şahinoğlu, belirli isimlerin, yalın halde iken nötr kabul

edildiğini nesne ya da “یای اشارت” aldıklarında belirli hale gelebileceğini anlatmıştır. Belirsiz isimlerin ise, herhangi bir şahsı veya şeyi ifade eden isimler olduğunu, Farsçada bir ismi belirsiz yapmak için sonuna “ (ی)” ekinin getirilebileceğini belirtmiştir. Yâ-yı işaret kavramının Farsçadaki bir ismi belirli kılmak için kullanılan bir “yâ (ی)” harfi olduğunu belirterek “ی” harfinin farklı kullanımına da değinmiştir (Şahinoğlu, 1997, s. 52-68).

Şahinoğlu, türememiş isimlerin, herhangi bir kökten türemeyerek yalın hâlde bulunan isimler olduğunu ifade etmiş, türememiş isimlere “اسب (at)” ve “دشت (çöl)” örneklerini vermiştir. Türemiş isimlerin ise genellikle fiil köklerinden ya da başka isimlerden türetildiğini ve çeşitli ekler alarak yeni anlamlar kazandığını vurgulamıştır. Basit isimlerin, herhangi bir yapım eki almadan, kök hâlinde bulunan isimler olduğunu beyan etmiş, bu tür isimlerin türememiş isimlerle benzerlik gösterdiği, yani başka bir kelimedenden türetilmemiş oldukları açıklanmıştır. “دست (el)” ve “پا (ayak)” gibi örnekler, basit isimlere verilen örnekler arasında yer almaktadır. Bileşik isimlerin, iki ya da daha fazla anlamlı kelimenin bir araya gelerek yeni bir anlam oluşturduğunu ifade etmiştir. Eserde konun pekiştirilmesi adına örnek olarak “کروان سرای (kervansaray)”, “گلاب (gülsuyu)” ve “فرودگاه (havaalanı)” gibi bileşik isimler sunulmuştur (Şahinoğlu, 1997, s. 68-69).

Müellif, “İsim Çekimi” başlığında, isimlerin Farsçadaki hâl durumları; “yalın hâli, -i hâli, meful-i bî vâsita olan hâli, -e hâli, -de hâli, den hâli, -in veya -nin hâli, -ile hâli, için hâli, ünlem hâli ve diğer haller” olmak üzere on bir alt başlıkta ele alınmıştır.

Son olarak “Tamlama (اضافت)” konusunu anlatılmıştır. Nazif Şahinoğlu, tamlamayı “aralarında mantıkî bir ilgi kurmak ve tamlananın anlamını tamamlamak için, genellikle birincisinin sonundaki bir kesre (i sesi) ile birbirine bağlanan en az iki isimden oluşan bir yapı” olarak tanımlamıştır. Tamlamaları; yapılarına ve anlamlarına göre tamlamalar olmak üzere iki ana başlıkta inceleyen müellif, yapılarına göre tamlamaları “İzafet-i mülkiyye (اضافه ملكيه), İzafet-i tahsisiyye (اضافت تخصیصیه), İzafet-i beyâniyye (اضافت بیانیه), İzafet-i teşbihîyye (اضافت تشبیهیه), İzafet-i itibâriyye (اضافت اعتباریه), İzafet-i istiâriyye (اضافت استعاریه), İzafet-i maktû (اضافت مقطوع)” olmak üzere yedi alt başlıkta değerlendirmiş, anlamlarına göre tamlamaları da “nisbet edilenin nisbet edildiği şeye ya da yere izâfeti, ism-i fâil’in mamûlune izâfeti, ism-i mefulün naib-i fâiline izafeti, masdarın mefulüne ya da fâiline izafeti, mazruf’un zarfa yani olayın geçtiği yere izafeti parçanın bütüne veya bütünün parçaya izâfeti, özel isimler arasındaki tamlama” olmak üzere yedi başlıkta ele almıştır.

Şahinoğlu’nun isim konusuna yaklaşımı, klasik dil bilgisi yazarlarından Bakkâlî ve Ensârî’nin, örnekleme temelli yöntemlerinden oldukça farklıdır. Özellikle isimlerin anlam, yapı ve işlev açısından üçlü tasnifi, onu Farsça dil bilgisi tarihinde özgün bir akademik model hâline getirmektedir. Şahinoğlu’nun kullandığı terminoloji, biçim ve içerik açısından Batı dilbiliminden beslenen ama Farsça özgünlüğünü koruyan bir yapı sunmaktadır. Bu nedenle onun yaklaşımı, klasik-modern dil bilgisi sürekliliği içinde bir kırılma değil, olgunlaşma aşaması olarak değerlendirilmelidir.

10. Destûr-i Zebân-i Fârsî, Hasan Enverî ve Hasan Ahmedî Gîvî, 2006.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, Hasan Enverî ve Hasan Ahmedî Gîvî tarafından, 1385/2006 yılında Tahran’da, Fâtîmî yayıncılık tarafından 256 sayfa olarak neşredilmiştir. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Bu çalışmada, eserin I. cildinin üçüncü baskısı değerlendirilmiştir.

Hasan Enverî ve Ahmedî Gîvî, “İsim” başlığı altında, ismin tanımı, camid ve müştak isim (جامد و مشتق), özel ve cins isim (خاص و عام), belirli ve belirsiz isim (معرفه و نکره), tekil ve çoğul (مفرد و جمع), çoğul isim (اسم جمع), Farsçadaki Arapça çoğullar, basit ve türemiş isim (ساده و مرکب), yansıma isimler, küçültme adları (اسم صوت), (اسم مصغر), mastar (مصدر), ism-i mastar (اسم مصدر), eş anlamlı (مترادف), sesteş (متشابه), zıt anlamlı isimler (متضاد) konularının yanı sıra ismin farklı görevler de üstlenebildiğini ele alan özneler ve görevleri (نقش نهادی), özne ile yüklemnin şahıs ve sayı bakımından uyumu (مطابقت فعل با نهاد), tamamlayıcı ögeler, nesne, tümleş

(نقش مضاف البهی), temyîzin, zarfın ve sıfatın görevi, muzâfu'n- ilehyin görevi (نقش مضاف البهی) ve bedelin görevi (نقش بدلی) konular da anlatılmıştır.

İsmi; bir kişiyi, hayvanı, nesneyi veya soyut bir kavramı adlandıran bir kelime olarak tanımlayan Enverî ve Gîvî, ismin cümlede, özne (نهاد) ve nesne (مفعول) gibi görevlerde bulunabileceğini aynı zamanda çoğul (جمع) ile belirsizlik (نكره) ekleri alabileceğini anlatmıştır. İsimleri, “Türemiş (مشتق)” ve “Türememiş (جامد)” olmak üzere iki başlık altında inceleyen müellifler, türememiş isimleri herhangi bir fiilden türemeyen isimler, türemiş isimleri ise fiil kökünden türeyen isimler olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte, isimlerin anlam yönünden tasnif edilmesine değinerek, “Özel (خاص)” ile “Cins isimler (عام)” arasındaki ayrıma vurgu yapmış, özel isimlerin, tek bir varlığa özgü isimler olduğunu, cins isimlerin ise bir türü veya grubu temsil eden isimler olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca isimlerin, “Belirli (معرفه)” ve “Belirsiz (نكره)” olma durumunu da ele almıştır. Belirli isimlerin, okuyucu tarafından bilinen isimler olduğunu, belirsiz isimlerin ise genel ya da bilinmeyen bir varlığa işaret ettiğini açıklamış, bu isimlerin çoğunlukla sonuna “ى” eki aldığını vurgulamıştır.

Müellifler, sayıları bakımından isimleri, “Tekil (مفرد)” ve “Çoğul (جمع)” olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir. Çoğul yapımında hem Farsça (ها, آن) hem de Arapça eklerin kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, bireysel varlıkları değil, belirli bir grup ya da topluluğu ifade eden “Topluluk isimlerinin (اسم جمع)” de izahını yapmıştır. İsimlerin yapısal formlarını incelerken, “Basit (ساده)” ve “Bileşik (مركب)” isimler arasındaki fark anlatılmış, basit isimlerin tek bir kökten oluştuğunu, bileşik isimlerin ise iki ya da daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu açıklamıştır. Eserinde, “Yansıma Sözcükler (اسم صوت)” ve “Küçültme İsimleri (اسم مصغر)” gibi özel türlerin kaidelerine yer vermiştir.

Enverî ve Gîvî'nin sınıflandırmaları, teorik derinlikten çok uygulama kolaylığı sağlayan bir yönelim sergiler; ancak yine de geleneksel sınıflandırma çizgisinden ayrılmaz. Bu doğrultuda müelliflerin isim konusuna yaklaşımı, öğretici ve sadeleştirilmiş bir gramer anlayışını temsil etmektedir. Şahinoğlu'nun detaylı, düzenli ve teorik izahlarla dolu eserine mukayese edildiğinde, Enverî ve Gîvî'nin yaklaşımı daha çok örneklemeye ve uygulamaya yönelik bir nitelik arz etmektedir. Bu bakımdan, Destûr-i Zebân-i Fârsî; öğretim amacı güden, işlevsel ve sadeleştirilmiş dil bilgisi kitaplarının tipik bir örneği olarak Farsça dil eğitimi tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

11. Farsça Dilbilgisi, Nimet Yıldırım, İstanbul, 2015.

İncelemeye esas aldığımız *Farsça Dilbilgis kitabı*, 2015 yılında İstanbul'da, Kabalıcı Yayıncılık tarafından 439 sayfa olarak neşredilmiştir.

Yıldırım, isimleri; anlamları bakımından, yapıları bakımından ve sayıları bakımından üç başlık altında incelemiştir. Anlamları bakımından isimler; özel isim (اسم خاص), cins isim (اسم عام), somut isim (اسم ذات), soyut isim (اسم معنی), belirli isim (اسم معرفه), belirsiz isim (اسم نكره), alet ismi (اسم آلت), küçültme ismi (اسم مصغر) (s. 1-27), Yapıları bakımından isimler; basit isim (اسم ساده), bileşik isim (اسم مركب), türetilmiş isim (اسم جامد), türemiş isim (اسم مشتق) (s. 28-31), sayıları bakımından isimler ise; tekil isim (اسم مفرد), ikil isim (اسم تثنيه), çoğul isim (اسم جمع), topluluk ismi (اسم جمع) (s. 32-39) başlıklarıyla ele almıştır. Bunların yanı sıra, Arapça Çoğullar başlığı altında; kurallı eril çoğul (جمع مذكر سالم), kurallı dişil çoğul (جمع مؤنث سالم), kuralsız çoğul (جمع مكسر) gibi Farsça'da yaygın olarak kullanılan Arapça çoğul kalıplarına değinmiştir (Yıldırım, 2015, s. 37-38).

Yıldırım'ın sınıflandırmasında ilk olarak anlamlarına göre isimler yer almaktadır. Bu bağlamda isimler sekiz grupta değerlendirilmiştir: özel isim (اسم خاص), cins isim (اسم عام), somut isim (اسم ذات), soyut isim (اسم معنی), belirli isim (اسم معرفه), belirsiz isim (اسم نكره), alet ismi (اسم آلت) ve küçültme ismi (اسم مصغر). Bu başlıklar altında, varlıkların zihindeki kavramsal temsilleri esas alınmış ve anlam alanları üzerinden bir gruplandırmaya gidilmiştir. Özellikle soyut ve somut isim ayrımı, nesnelere duyular yoluyla algılanıp algılanamaması esasına dayandırılmış; belirli ve belirsiz isimler ise anlamı sınırlayan ya da belirsizleştiren dil

unsurları üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda, Farsçaya mahsus “-ی” belirsizlik eki ile “ya-yı işaret” gibi dil unsurlarının işlevleri de açıklanmıştır. Ayrıca, alet ismi ve küçültme ismi gibi kategorilerle, dilin türetici ve anlatım gücünü artıran yapılara da değinilmiştir.

İkinci olarak ele alınan tasnif ise yapılarına göre isimlerdir. Bu bölümde isimler; **basit isim** (اسم ساده), **birleşik isim** (اسم مرکب), **türememiş (câmid) isim** (اسم جامد) ve **türemiş (müştak) isim** (اسم مشتق) olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Basit isimler, herhangi bir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklerdir. Buna karşılık, birleşik isimler en az iki kelimenin bir araya gelmesiyle meydana gelen ve yeni bir anlam ifade eden yapılardır. Türememiş isimler, başka bir kelimedenden türemediği kabul edilen sözcüklerdir. Türemiş isimler ise, genellikle fiil köklerinden yapım ekleri vasıtasıyla türetilmiş ve yeni anlamlar kazanmış olan kelimelerdir. Bu sınıflama, Farsçadaki sözcük üretim süreçlerinin kavranması bakımından büyük önem arz etmektedir. Üçüncü ana başlık ise sayılarına göre isimlerdir. Bu çerçevede isimler, **tekil isim** (اسم مفرد), **ikil isim** (اسم تثنيه), **çoğul isim** (اسم جمع) ve **topluluk ismi** (اسم جمع) olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Tekil isimler, yalnızca bir varlığı; ikil isimler, iki varlığı; çoğul isimler ise üç ve daha fazla varlığı ifade eder. Topluluk isimleri ise, görünüşte tekil olmakla birlikte çokluğu ifade eden ve çoğu zaman canlı ya da sosyal varlık gruplarını temsil eden isimlerdir. Yıldırım, bu bölümde klasik Arapça gramerinden Farsçaya geçen ikil yapıları da örneklerle açıklamış, her ne kadar günümüz Farsçasında kullanımı sınırlı olsa da, klasik metinlerde bu yapılarla karşılaşabileceğini belirtmiştir.

Bunlara ilaveten, Yıldırım “**Arapça Çoğullar**” başlığı altında Farsçada yaygın olarak kullanılan Arapça menşeli çoğul yapıları da değerlendirmiştir. Bu bağlamda üç ayrı çoğul türüne yer verilmiştir: **kurallı eril çoğul** (جمع مذكر سالم), **kurallı dişil çoğul** (جمع مؤنث سالم) ve **kuralsız çoğul** (جمع مکسر). Bu çoğul biçimleri, Farsçaya Arapçadan geçen pek çok kelimedede varlığını muhafaza etmiş olup, özellikle klasik metinlerde ve edebî eserlerde yoğun biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Netice itibarıyla, Nimet Yıldırım’ın isimlere dair yaptığı bu üçlü tasnif Farsça dil bilgisi çalışmalarında dikkate değer bir konumdadır.

Kavramsal Terimlerin Kıyaslanması

Farsça dil bilgisi geleneğinde “isim” kavramı, genellikle zaman unsurundan bağımsız olma ve tek başına anlam ifade edebilme ölçütleri çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu tanım, ismi fiilden ayıran en belirgin vasfın zamansal bir işlev taşıması olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak tarihî seyir içerisinde bu tanımın muhtevası, tertibi ve yorumlanış biçimi müellifler arasında farklılık arz etmiştir. Klasik dönem eserlerinde genellikle Arapça nahiv geleneğine yaslanan, nakil ve aktarıma dayalı bir sistemin varlığı dikkat çekmektedir. Modern dönem çalışmaları ise bu terminolojiyi, anlam-merkezli ve işlevsel bir çerçevede yeniden düzenleyerek, öğretime uygun biçimde sadeleştirme yoluna gitmiştir. Klasik dönemde telif edilen eserlerde-özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan süreçte-isim kavramının daha çok somutluk esasına ve köken bilgisine dayalı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımda, terimsel çeşitlilikten ziyade varlık temelli bir bakış açısının hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Bakkâlî’nin 16. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı *Tacu’d-Durûs ve İzzu’ n-Nüfûs’ta* “Esmâ-yı Zevât” başlığı altında yapılan sınıflandırma, isimleri maddî varlık üzerinden tanımlamakta; ancak kavramların mahiyetine dair detaylı bir izaha yer vermemektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen 19. yüzyıl sonlarında telif edilen Ensârî’nin *Tenbîhu’ s-Sıbyân*’ında ise “câmid” ve “müştak” ayrımı merkeze alınmış, bu temel ayırım “ism-i masdar”, “ism-i fâil” ve “ism-i mef’ûl” gibi klasik terimlerle zenginleştirilmiştir. Böylece klasik dönemin aktarımcı geleneği korunmuş; bununla birlikte dil öğretiminde uygulanabilirliği artıran sistematik unsurlar da metne dâhil edilmiştir. Klasik geleneğin 19. yüzyıl sonlarındaki bir diğer örneği olan Frâşîrî’nin *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn*’inde, geleneksel terminoloji daha sade bir anlatım çerçevesinde düzenlenmiştir. “İsm-i âlem” ve “ism-i cins” ayrımı, açık ve öğretici bir biçimde sunulmuş; “Ehvâl-i isim” başlığı altında ise isimlerin dil içindeki görevleri kavramsal olarak sınıflandırılmıştır. Bu yaklaşım, klasik terimlerin muhafaza edildiği ancak anlatımın modern öğretim ihtiyaçlarına göre uyarlanarak sistemleştirildiği bir anlayışı yansıtmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren klasik tanım ve tasniflerin modern dil bilgisi anlayışıyla

harmanlandığı bir döneme girildiği görülmektedir. Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eserinde “isim” kavramını, hem anlam hem de yapı bakımından çok boyutlu bir yaklaşımla ele almış; ism-i has, ism-i cins ve ism-i ma’na gibi anlam temelli tasniflerle klasik geleneğe bağlılığını sürdürürken, câmid ve müştak ayrımlarını ise yapısal açıdan tafsilatlı biçimde izah etmiştir. Aynı şekilde, İsfahânî’nin *Destûr-i Suhen*’inde isim türleri on başlık altında anlam ve yapı bakımından kapsamlı bir biçimde tasnif edilmiş; her kavram örneklerle somutlaştırılmıştır.

Modern dönemin ikinci yarısında isim kavramının yalnızca sözdizimsel bir öge olarak değil, anlambilimsel açıdan da değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Hânlerî, ismi “adlandırma” işlevi üzerinden tanımlamış; ismi bir varlığa delalet eden ve o varlığı dil düzleminde sabitleyen unsur olarak konumlandırmıştır. Ateş ve Tarzi, *Farsça Grameri* adlı çalışmalarında kavramsal terimleri Türkçe ile mukayeseli biçimde sunmuş; cinsiyet ve aidiyet kavramlarını karşılaştırmalı olarak izah etmişlerdir. Öztürk, *Farsça Dilbilgisi*’nde klasik terminolojiyi korumakla birlikte, bu terimleri Arapça ve Türkçe karşılıklarıyla birlikte ele almıştır. Şahinoğlu’nun *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv*’inde ise isimler anlam, yapı ve sayı bakımından ayrıntılı biçimde sınıflandırılmış; ism-i alet, ism-i mekân, ism-i zaman vb. kategorilerle zenginleştirilmiştir. Enverî ve Ahmedî Givî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* eserlerinde klasik terimleri muhafaza etmekle birlikte modern dilbilimin işlevsel kavramlarını (“نقش نقش مفعولی”, “نقش نهادی”) da sisteme dâhil etmektedir. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*’nde klasik terminolojiyi modern anlatım teknikleriyle yeniden yapılandırmış; temel terimleri örneklerle destekleyerek izafet türlerini anlam temelli bir tasnif içerisinde sunmuştur.

Tarihsel gelişim dikkate alındığında, klasik dönemde isim kavramının daha çok Arapça nahiv geleneği çerçevesinde tanımlandığı; modern dönemde ise Farsçanın kendine özgü yapısal ve anlamsal özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Modern yaklaşım, yüzeysel sınıflandırmaların ötesine geçerek, dilin hem yapı hem de anlam boyutunu kapsamlı ve sistemli bir şekilde ele almaktadır. Dolayısıyla, modern dönemin kategorik netliği, kimi zaman dilin bağlamsal esnekliğini sınırlandırmaktadır.

Anlam Temelli Tasniflerin Gelişimi

Farsça dilbilgisi geleneğinde “isim”lerin anlam temelli tasnifi, tarih boyunca yalnızca gramatik bir ayrıştırma faaliyeti olarak değil, dilin kavramsal dünyasını şekillendiren bir zihniyetin tezahürü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönemde bu tasnifler, çoğu zaman doğrudan teorik başlıklar hâlinde sunulmamış; daha ziyade metinlerin içerisinde örnekler üzerinden, somut ve soyut varlık ayrımı yahut aidiyet, nitelik ve boyut gibi anlam unsurları çerçevesinde dolaylı biçimde yer almıştır. Bununla birlikte, klasik dönemdeki eserlerde dilin anlam boyutuna dair sezgisel bir hassasiyetin mevcut olduğu, kelimelerin yalnızca şekil ve kökenleriyle değil, ifade ettikleri kavramsal alanlarla da değerlendirilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Bakkâlî’nin *Tacu’d-Durûs ve İzzu’n-Nüfûs* eserinde somut isimlerin kökenlerine göre yapılan ayrımlar, doğrudan bir “soyut–somut” tasnifine dönüşmese de, anlam merkezli bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Benzer biçimde, Ensârî’nin *Tenbîhu’s-Sıbyân*’ında da “câmid” ve “müştak” ayrımı, yapısal bir tasnif olmanın ötesinde, durağan veya dinamik anlam alanlarını işaret eden bir anlam perspektifiyle desteklenmiştir. Klasik geleneğin bu dolaylı anlam tasnifleri, Frâşirî ve Kâşif gibi müelliflerde daha belirgin bir hâl almıştır. Frâşirî, *Kavâ'id-i Fârsiyye ber-Tarzi Nevîn*’de “ism-i has” ve “ism-i cins” ayrımını hem dilbilgisel hem de varlıksal bir karşıtlık olarak ele alırken; Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*’de “somut–soyut” ayrımını açıkça tanımlamış ve sayı isimlerinin nicel değerlerin ötesinde soyut işlevler de taşıyabileceğini belirtmiştir. İsfahânî’nin *Destûr-i Suhen*’i ise “اسم عين – اسم معنى” ve “اسم جنس – اسم خاص” gibi karşıtlıkları, “ی” harfinin soyutluk, belirsizlik ve genellik kazandıran işleviyle birleştirerek hem dilbilgisel hem edebî bir zenginlik sunmuştur.

Modern döneme gelindiğinde, anlam temelli tasniflerin daha sistematik, kategorik ve terminolojik bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir. Hânlerî’nin “اسم ذات” ve “اسم معنى” ayrımı, kelimenin maddî yahut maneî bir hakikate delalet etme biçimi üzerine inşa edilmiş; Ateş ve Tarzi’nin çalışmasında ise biçim ile bağlamın birlikte değerlendirildiği, özellikle “ی” ekinin bağlama göre farklı anlam değerleri taşıdığı vurgulanmıştır. Öztürk’ün değerlendirmelerinde çoğul ekleri ve izafet yapıları üzerinden kelime anlamının ait

olduğu varlık türüne göre şekillendiği belirtilmiş; “ى” ekinin birlik ve belirsizlik anlamları da bu bağlamda ele alınmıştır. Şahinoğlu, klasik kavramları modern dilbilimin imkânlarıyla bütünleştirerek “madde ismi”, “mana ismi” ve anlam ilişkileri (müteradif, mukabil) gibi tasniflerin, dilin varlık algısını da yansıttığını göstermiştir. Enverî ve Gîvî, anlam ilişkilerini (خاص و عام, مترادف, متضاد) bağlam içerisindeki görevleriyle irdelemiş; Yıldırım ise klasik ve modern yaklaşımı birleştirerek hem temel isim türlerini hem de tamlamaların anlam yönünden sınıflandırmasını (اضافه ملکی، اضافه بیانی، اضافه استعارى) sistemli biçimde ortaya koymuştur.

Bu genel çerçevede, klasik dönem eserlerinde anlam temelli ayrımların daha çok sezgisel, örnek temelli ve bağlama dayalı bir biçimde ortaya çıktığı; buna karşılık modern dönem eserlerinde kategorik, açık ve teorik olarak sistemleştirilmiş hâle geldiği söylenebilir. Eleştirel bir değerlendirme yapıldığında, klasik dönem yazarlarının anlam ayrımlarını sistemli başlıklarla sunmaması, dönemin yazılı kültüründe teorik kavramlara verilen önemin görece azlığı ile açıklanabilir. Buna karşın, modern yazarların fazlasıyla kategorik yaklaşımı, zaman zaman doğal dil kullanımındaki geçişkenlikleri göz ardı edebilmektedir. Örneğin, bazı isimler hem soyut hem somut anlamda kullanılabilirken, katı sınıflandırmalar bu çift yönlü işlevi göz ardı edebilir. Dolayısıyla, anlam temelli sınıflandırmalar yapılırken bağlamsal esnekliğin korunması oldukça önemlidir.

Yapı Temelli Tasniflerin Gelişimi

Kavramsal terimlerdeki çeşitlilik ve anlam temelli tasniflerdeki dönüşüm, doğal olarak yapı temelli sınıflandırmaların da seyrini etkilemiştir. Zira, bir ismin yalnızca hangi anlam alanına dâhil olduğu değil, aynı zamanda hangi biçimbilimsel sürece tabi olduğu da dilbilgisel tahlilde belirleyici unsurdur. Bu nedenle, yapı temelli tasniflerin gelişim çizgisi, hem kavramsal hem de anlamsal boyutlarda meydana gelen değişimlerle paralel bir şekilde ilerlemiştir. Farsça dil bilgisi tarihinde isimlerin yapı temelli sınıflandırılması, başlangıçta büyük ölçüde biçimsel tasniflerle sınırlı iken, zamanla morfolojik çözümlmeyi kavramsal ve işlevsel bir boyuta taşıyan sistemli yaklaşımlara dönüşmüştür. Klasik dönemdeki eserlerde, bu tasnif çoğunlukla Arapça dil bilgisi geleneğinden alınan “câmid” ve “müştak” ayrımı ile şekillenmiş; kelimenin türemişlik durumu, kökeni ve ek ilişkisi temel belirleyici unsurlar olmuştur. Bununla birlikte, klasik dönem yazarlarının bir kısmı, yapıyı yalnızca kelimenin biçimsel görünüşüne göre değil, anlam ile yapı arasındaki bağı da dikkate alarak ele almış, ancak terim sistematikliğini belirginleştirmemiştir. Bakkâlî gibi müellifler, doğrudan teorik bir yapı tasnifi geliştirmemiş olsalar da, aynı kökten türeyen kelimeleri kullanarak türetim ilişkisine dair sezgisel bir farkındalık ortaya koymuşlardır. Ensârî'nin *Tenbîhu's-Sıbyân*'ında ise yapı temelli tasnif, “câmid” ve “müştak” ayrımı üzerinden sistemleştirilmiş; müştak yapılara alt başlıklarla düzen getirilmiş ve eklerin işlevi örneklerle somutlaştırılmıştır. Bu dönemde Frâşîrî gibi müellifler, yapısal sınıflandırmaları açık başlıklar hâlinde sunmaktan ziyade örnekler üzerinden işlemeyi tercih etmiş; çoğul eklerin (ان, ها, ات) kullanımına dair ayrımlar hem anlam hem yapı düzleminde farkındalık yaratmıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başları ise bu mirasın daha sistemli bir anlatıma kavuşturulduğu dönem olmuştur. Kâşîf'in *Destûr-i Zebân-i Fârsî'si*, “câmid”, “müştak” ve “merkeb” ayrımlarını açık biçimde tanımlamış; birleşik yapıdaki morfolojik ilişkileri örneklerle ortaya koymuştur. İsfahânî'nin *Destûr-i Suhen*'inde ise yapı temelli tasnif, hem Farsça hem Arapça isimlerin karşılaştırılmasıyla zenginleştirilmiş; birleşik yapıların izafet ilişkileri içerisindeki konumu ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Modern dönemle birlikte yapı temelli tasnifler, daha geniş bir terminoloji ve disiplinli bir sınıflandırma çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Hânlerî, kırık çoğullar, kalıplaşmış biçim değişimleri ve kelime sonu imlâ farklılıklarını da inceleyerek yapısal farkındalığı derinleştirmiştir. Ateş ve Tarzi, çoğul eklerin canlı-cansız ayrımına göre dağılımını morfolojik kurallarla ilişkilendirmiş, tarihî dönemlerden kalan biçimlerin güncel yapı üzerindeki izlerini değerlendirmiştir. Öztürk, birleşik isimlerin çoğullaşmasında son unsurun belirleyici olduğunu vurgulamış; Arapçadan geçen kırık çoğullar ile kök değişimine dayalı biçimlerin yapısal çeşitlilikteki yerini göstermiştir. Şahinoğlu ise basit, türemiş, birleşik ve sade yapı kategorilerini net biçimde tanımlamış; kelime kökeni, yapım ekleri ve anlam ilişkilerini sistematik bir bütünlük içinde ele almıştır. Modern dönemin bu terminolojik kesinliği, Enverî ve Gîvî'nin eserinde klasik ayrımların korunmasıyla birlikte “اسم صوت” ve

“اسم مصغر” gibi özel yapı türlerinin de sisteme dâhil edilmesiyle daha da genişlemiştir. Yıldırım ise sade, birleşik, türetilmiş ve türememiş yapı türlerini modern dil biliminin terminolojisiyle açıklamış, izafet türlerini yapısal açıdan tasnif ederek klasik çerçeveyi güncel öğretim amaçlarına uyarlamıştır. Bu gelişim süreci, kavramsal terimlerin tarihî sürekliliğini ve anlam temelli tasniflerdeki çeşitlenmeyi tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Zira yapı, dilin anlam dokusunu belirleyen asli unsurlardan biridir. Modern dönemde yapı temelli tasniflerin sistematikleşmesi, kavram ve anlam boyutundaki gelişmelerle bütünleştiğinde, Farsça dil bilgisi çalışmaları hem tarihî mirasın derinliğini hem de çağdaş dilbilimin açıklık ve düzenini yansıtan bütüncül bir çerçeveye kavuşmaktadır. Ateş ve Tarzi, yapısal çeşitliliği özellikle çoğul yapım biçimleri üzerinden değerlendirmiştir. Canlı varlıklar için “ان”, cansızlar için “ها” eklerinin kullanılması gibi ayrımlar, dilin morfolojik kurallarına dair dikkatli bir çözümlemeyi yansıtır. Ayrıca “ماهرو. ماهرویان” örneğiyle yapı içindeki görünmeyen unsurların çoğul ekle birlikte nasıl ortaya çıktığı gösterilmiştir. Pehlevî Farsçasından gelen sözcüklerdeki yapı unsurlarına da yer verilmesi, tarihî dil katmanlarının yapıya etkisine dair önemli bir değerlendirmedir. Öztürk, yapı temelli sınıflandırmada özellikle birleşik isimlere yoğunlaşmış ve bu yapıların çoğullaşmasında son unsurun önemini vurgulamıştır. “تخم مرغها” örneğinde olduğu gibi çoğul ekinin birleşik yapının sonunda yer alması, Farsçada yapı bilincinin sistematik biçimde işlediğini göstermektedir. Ayrıca Arapçadan geçen kırık çoğullara dair örnekler “جریده – جرايد” yapının sadece eklemeli sistemle değil, kök değişimleriyle de çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Şahinoğlu, yapı bakımından isimleri dört ana başlık altında sınıflandırmıştır: türememiş (basit), türetilmiş (müştak), birleşik (merkeb) ve sade. Bu yapılar, örnekler aracılığıyla desteklenmiş ve kelimenin kökeni ile yapım ekleri arasındaki ilişki detaylandırılmıştır. “اسب” ve “دشت” gibi örnekler sade yapıları “کروان سرای” ve “فرو دگاه” gibi kelimeler ise birleşik yapıları temsil etmektedir. Bu yapı analizleri, dilin morfolojik işleyişine dair net bir kavrayış sunmaktadır. Enverî ve Ahmedî Givî, yapı temelli sınıflandırmayı klasik Arapça terminolojisine sadık kalarak dört ana başlıkta sunmuşlardır: sade, birleşik, câmîd ve müştak. Ancak bununla kalmamış; “اسم صوت” ve “اسم مصغر” gibi özel yapı türlerini de dahil ederek Farsçaya özgü yapısal detaylara dikkat çekmişlerdir. Ayrıca birleşik yapıların Farsçaya mahsus özelliklerini özgün biçimde açıklamış olmaları, bu eseri yalnızca aktarıcı değil, çözümleyici bir kaynak hâline getirmiştir.

Son olarak, Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi* adlı eserinde yapı temelli sınıflandırmayı “sade”, “birleşik”, “türetilmiş” ve “türememiş” isimler başlıkları altında vermiştir. Tamlama türleri de yapısal açıdan değerlendirilmiş; “اضافه مقلوب” gibi türlerin yapı içindeki dilbilgisel rolü ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Yıldırım’ın bu değerlendirmesi, klasik yapıyı muhafaza ederken modern terminolojiyle kavramsal çerçeveyi yeniden inşa etme çabasının bir tezahürüdür.

Sayı Kavramının Kullanımı

Farsça dil bilgisinde sayı kavramı, isimlerin tekil, çoğul, tesniye ve topluluk biçimleri çerçevesinde ele alınarak hem dilin doğal işleyişini hem de tarihsel gelişim sürecini yansıtan temel bir unsur olmuştur. Klasik dönem eserlerinde bu kavram, çoğunlukla “müfred – cem” karşıtlığı ekseninde, sınırlı bir çerçevede ve bağımsız bir dil bilgisi başlığı olarak değil, isimlerin genel tasnifi içerisinde tali bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bakkâlî’nin *Tacu’d-Durûs ve İzzu’n-Nüfûs* eserinde sayı doğrudan kavramsal bir düzenle sunulmasa da tekil biçimlerin ağırlıkta olması, sayısal ayrımın sezgisel biçimde varlığına işaret etmektedir. Ensârî, *Tenbîhu’s-Sıbyân*’da sayı kavramını müstakil bir başlık altında değerlendirmemiştir. Tekil biçimlerin ağırlıklı olarak tercih edilmesi, klasik dönem anlayışının sade ve işlevsel yönünü yansıtmıştır. Frâşirî, “müfred – cem” ayrımını koruyarak “ان” ve “ها” eklerini canlı–cansız ayrımı temelinde açıklamıştır. Modern dönemde ise sayı kavramı, çok daha sistematik ve ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* esrinde temel, bileşik, kesirli, topluluk ve sıra sayıları gibi tasniflere yer vererek, konuyu yalnızca tekil–çoğul ilişkisiyle sınırlandırmamış, anlamsal ve sözdizimsel boyutlarıyla da birlikte değerlendirmiştir. İsfahânî ise, *Destûr-i Suhen*’de sayıları “isim” başlığı altında değil, “sıfatların beyanı” kısmında sunmuştur. Bu bağlamda, Arapça–Farsça karşılaştırmalarıyla klasik dönem anlayışındaki sıfat merkezli yaklaşımı ön plana çıkarmıştır. Hânlerî de, sayı kavramını bağımsız bir başlıkta ele almamıştır. Frâşirî gibi “ان” ve “ها” eklerinin canlı–cansız ayrımı üzerinden kullanımına değinmiş, sayının sözdizimsel uyum ve anlam ilişkilerine vurgu yapmıştır. Ateş ve Tarzi,

“müfred – cem” ayrımının yanı sıra “topluluk ismi” kavramını da zikretmişlerdir. Müellifler, Arapça çoğul eklerinin (vb. ات, ين) Farsçadaki kullanımını örnek temelli anlatımla izah etmiş, sayının yalnızca nicel değil, kavramsal ve türsel çokluk anlamı taşıdığını da vurgulamışlardır. Öztürk ise Farsça Dilbilgisi adlı eserinde, konuyu bağımsız bir başlık altında ele almamakla birlikte “ها” ve “ان” eklerinin kullanım alanlarını, sıklık ve anlam ilişkilerini izah etmiştir. Ayrıca kırık çoğul yapılarına değinmiş, bu doğrultuda Farsçanın çok dilli yapısına işaret etmiştir. Şahinoğlu, klasik sistem içerisinde “ها” ve “ان” eklerini örneklerle açıklamış, Arapçadaki tesniye yapısının Farsça dil bilgisinde karşılığının olmamasını yapısal bir fark olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda sayı kavramı içerisinde “ی” ekinin hem belirsizlik hem de birlik anlamı taşıyabileceğini vurgulamıştır. Enverî ve Givî, “ism-i cem” kavramını kapsamlı bir şekilde ele almış; Farsça ve Arapça çoğul biçimlerini beraber değerlendirerek, sayı kavramını kültürel ve tarihî etkileşim bağlamında yorumlamışlardır. Yıldırım ise tekil, ikil, çoğul ve topluluk isimlerini sistemli biçimde tasnif etmiş; Arapçadan geçen eril–dişil çoğullar ile kuralsız çoğul biçimlerin Farsçadaki yerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Sonuç olarak, klasik dönem müelliflerinin sayı kavramına yaklaşımının daha çok tekil–çoğul ekseninde, sezgisel ve doğal dil kullanımı temelli olduğu ifade edilebilir. Bunun aksine modern dönem yazarlarının ise konuyu yapısal, anlamsal ve sözdizimsel boyutlarıyla disipline ederek çok katmanlı ve karşılaştırmalı bir şekilde ele aldıklarını söylemek mümkündür.

Belirlilik-Belirsizlik Konusu

Farsçada **belirlilik** (معرفه) ve **belirsizlik** (نكره) kavramları, yalnızca dilbilgisel bir ayrım olarak değerlendirilmemekle birlikte, dilin anlam dünyasını inşa eden temel yapı taşları arasında yer almaktadır. Bu iki kavramın, özellikle isimlerin anlamını tayin etme ve cümle içerisindeki işlevlerini belirleme noktasında üstlendikleri görev hem klasik hem de modern dil bilgisi anlayışlarında farklı yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönem eserlerinde bu kavramlar çoğunlukla dolaylı örnekler üzerinden sezdirilmekte, ancak terimsel olarak açık biçimde formüle edilmemektedir.

Örneğin, Bakkâlî'nin kaleme aldığı *Tacu'd-Durûs ve İzzu'n-Nüfûs* adlı eserde, belirli ve belirsiz isimler arasındaki fark, doğrudan bir tanıma bağlanmaksızın, izafet yapıları ve bağlam içi kullanım yoluyla aktarılmaktadır. Eserde belirli bir ismin bir başka isimle kurduğu aidiyet ilişkisi, çoğu kez örnekler aracılığıyla sezdirilmiş; düzenli kuramsal bir altyapıdan ziyade, tanımdan arındırılmış kullanımın yönlendirici olduğu bir öğretim anlayışı benimsenmiştir. Bu sezgisel aktarım biçimi, dönemin dil öğretim yaklaşımının örnek temelli olduğuna işaret etmektedir. Klasik çizgiyi devam ettiren müelliflerden Ensârî ise, *Tenbîhu's-Sıbyân* adlı eserinde fiilden türeyen isimlerdeki belirsizlik kullanımlara dikkat çekmiş; “گوینده” ya da “آینده” gibi örneklerde, öznenin tanımsızlığına dayalı bir belirsizliğin doğrudan yapının doğasında bulunduğunu vurgulamıştır. Bu yaklaşımda, kelimenin biçiminden çok, kullanım bağlamı ve göndergesel niteliği esas alınmış; belirlilik ya da belirsizlik, ancak cümle içerisinde şekillenen bir anlam olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, klasik yöntemle yazılmış olmakla birlikte modern düşünceye daha açık bir duruş sergileyen Frâşirî, “ی” ekini doğrudan belirsizliğe delalet eden bir biçimsel unsur olarak tanımlamış; “مردی آمد” örneği üzerinden herhangi bir adamın kastedildiğini, buna karşılık “مرد آمد” ifadesiyle belirli bir şahsın kastedildiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Böylelikle klasik bir dil bilgisi yapısı içinde, modern öğretim metotlarına yakın bir terminoloji kullanılarak yapının işlevi ile anlam düzeyi arasındaki bağ kuvvetlendirilmiştir. Bu geçişin daha belirginleştiği bir diğer örnek, Kâşif'in kaleme aldığı *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eserde karşımıza çıkmaktadır. Müellif, “ی” ekinin yalnızca belirsizlik değil, aynı zamanda birlik ve genellik anlamı taşıdığını vurgulamış; “کتابی، پدری، ملکی” gibi kelimeler aracılığıyla söz konusu ekin anlam dünyasındaki örneklerini detaylı bir şekilde izah etmiştir. Özellikle izafet yapılarındaki belirli-belirsiz ayrımına dair sunduğu açıklamalar, klasik dönemin biçimsel sezgilerinden sıyrılan, daha kuramsal ve düzenli bir yaklaşımı benimsemektedir. Kâşif'in üslubu, klasik formu koruyarak modern dilbilgisi anlayışına geçiş kolaylaştıran bir köprü vazifesi görmektedir. Aynı yaklaşımı izleyen İsfahânî ise konuya daha çok izafet zincirleri bağlamında yaklaşmış; belirli-belirsiz isim ayrımını doğrudan terminolojiyle ifade etmese de, sunduğu örneklerle söz konusu farkı dikkatli bir okuyucunun kavrayabileceği bir şekilde açıklamıştır. Modern döneme geçildiğinde ise belirlilik-belirsizlik kavramlarının ele alınış biçiminde gözle görülür bir sistematikleşme ve kavramsal derinleşme ortaya

çıkılmaktadır. Bu bağlamda Hânlerî'nin *Destûr-i Zebân-i Fârsî* eseri, kavramları doğrudan terminolojik bir biçimde sunmuş aynı zamanda bağlam ve cümle içi yapıların belirlilik üzerindeki etkilerini de göz önüne alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle “کتابی خواندم” ve “کتابی که دیروز خریدم” gibi örneklerle, biçimsel olarak belirsiz görünen yapının bağlamla birlikte belirli hâle gelebileceğini vurgulaması, modern dil biliminin işlevsel yaklaşımıyla örtüşmektedir. Hânlerî'nin bu yaklaşımı, Farsçada bağlamın anlam inşasındaki belirleyici gücünü ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Ateş ve Tarzî'nin ortak çalışmasında ise, “ی” ekinin hem belirsizlik hem de genellik taşıyabileceği ifade edilerek klasik ve modern görüşler arasında sentezci bir yaklaşım sergilenmiştir. Özellikle izafet yapıları içindeki belirli-belirsiz ayrımı, yalnızca biçimle değil, anlatıcının zihinsel yönelimiyle de ilişkilendirilmiş; anlamın yalnızca yapısal değil, aynı zamanda niyet temelli bir düzlemde de şekillendiği belirtilmiştir. Modern anlayışın temsilcilerinden biri olan Öztürk, “ی” ekinin anlam alanlarını çok yönlü biçimde ele almış; izafet yapılarındaki tamlayan-tamlanan ilişkisi üzerinden yapının genel konumunu tayin etmiştir. Ayrıca çoğul eklerin belirsizlikle birlikte kullanılması durumunda meydana gelen anlam değişimlerine dikkat çekmesi, müellifin yapısal çözümlere verdiği önemi yansıtmaktadır. Aynı dönemde kaleme alınan Şahinoğlu'nun *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv* adlı eseri ise bu konuyu oldukça detaylı bir düzlemde işlemekte; “همین . همان” gibi pekiştirici belirleyicilerle “ی” ekinin karşılaştırmalı kullanımını örneklerle açıklamaktadır. Belirliliğin derece derece nasıl inşa edildiğine dair sunduğu yapılandırılmış açıklamalar, yalnızca teorik değil, öğretimsel bakımdan da güçlü bir kaynak niteliğinde olmuştur. Bu sistematik yaklaşım, modern dil öğretimi içinde anlam farkındalığını geliştirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Enverî ve Gîvî tarafından kaleme alınan *Destûr-i Zebân-i Fârsî*'de ise klasik terminolojiyle modern yaklaşım arasında dengeli bir çizgi kurulmuş; belirsiz kelimelerin genellikle “ی” ekiyle belirtildiği, belirli kelimelerin ise zamir, tamlama ya da özel adlarla meydana geldiği açık biçimde izah edilmiştir.

Son olarak Yıldırım'ın sistematik ve öğretim odaklı dil bilgisi yaklaşımı, belirlilik-belirsizlik kavramının yalnızca biçimsel bir mesele olarak değil aynı zamanda anlam ve bağlam ilişkileri düzeyinde değerlendirmiş, izafet yapılarındaki belirli-belirsiz ayrımları klasik ve modern terminoloji üzerinden karşılaştırmalı biçimde yorumlamıştır. Sonuç olarak, Farsçada belirlilik ve belirsizlik meselesinin klasik dönemden modern döneme evrilirken yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda kavramsal ve bağlamsal boyutlar kazandığı görülmektedir. Klasik dönemde örnek merkezli sezgisel bir aktarım göze çarparken, modern dönemde işlevsel, sistematik ve öğretim yönü ağır basan bir dil bilgisi anlayışı hâkimdir. Sonuç olarak, Farsçada belirlilik-belirsizlik meselesi, klasik dönemden günümüze kadar biçimselden işlevsele, bağlamsaldan yapısal doğru değişim göstermiştir. Bu kavramların öğretimi, özellikle ikinci dil olarak Farsça öğrenenler için, anlam ayrımına dayalı sözdizimsel farkındalık geliştirmede kritik bir rol oynamaktadır.

İzafet Yapısındaki Farklılıklar

Farsça dilbilgisinde izafet, bir ismin başka bir unsurla kurduğu bağı ifade eden en köklü ve temel yapılardan biridir. Hem biçimsel hem de anlamsal düzeyde, dilin iç örgüsünü tayin eden bu yapı, klasik dönemde daha ziyade Arapçadaki “mudâf – mudâfun ileyh” sisteminin Farsçaya uyarlanmış bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Modern dönemde ise biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel yönleriyle çok boyutlu bir inceleme alanı hâline gelmiştir. İncelenen eserler, klasik-modern yaklaşım farkı gözetilerek ve kronolojik sıra takip edilerek ele alındığında, izafet kavramının tarihsel seyir içerisinde geçirdiği dönüşüm açıkça görülmektedir. Bakkâlî'nin *Tacu'd-Durûs ve İzzu'n-Nüfûs* adlı eserinde izafet doğrudan terimleştirilmemiş, “کتاب دوست”, “کتاب خوب” örneklerinde olduğu gibi klasik öğretim geleneğine uygun olarak doğal dil kullanımına dayalı şekilde sezdirilmiştir. Bu yaklaşım, kavramı sistemleştirmekten ziyade dilsel sezgiye dayanan geleneksel aktarım tarzının bir yansımasıdır. Ensârî'nin *Tenbîhu's-Sibyân* adlı eserinde ise Arapçanın etkisi belirgin olup “mudâf – mudâfun ileyh” esasına dayalı açıklamalar yapılmış, izafet çoğunlukla “isim–isim” zincirlemesiyle sınırlı tutulmuştur. Bu da klasik dönemin Arapça merkezli öğretim geleneğinin Farsçaya tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Frâşirî, klasik anlayışı sürdürmekle birlikte modern yaklaşıma kapı aralayarak izafeti “افزودن” (ekleme) anlamı üzerinden yorumlamış, ayrıca “ی” harfiyle kurulan kesik izafetleri

de işlemiştir ki bu, klasik dönemde nadir görülen bir ayrıntıdır. Kâşif, izafeti “مقطوع”, “ساده” ve “مقلوب” şeklinde sınıflandırarak hem yapısal hem anlamsal boyutu içeren en kapsamlı klasik tasniflerden birini ortaya koymuştur; bu tavır, geç klasik dönemde sistemleşmeye yönelik güçlü bir eğilimin göstergesidir. İsfahânî'nin *Destûr-i Suhen*'i ise izafeti sade bir sistemle açıklamış, Arapça ve Farsçadaki farklara işaret etmiş, zamirli izafet gibi dönemi için yenilik sayılabilecek örnekler sunmuştur. Modern döneme gelindiğinde Hânlerî, izafeti hem yapısal hem işlevsel yönleriyle ele almış, özellikle kesik izafetin belirlilik–belirsizlik bağlamındaki işleyişini detaylandırmıştır; bu yaklaşım, izafeti yalnızca bağ kuran bir yapı değil, anlam derinliği oluşturan bir unsur olarak kavramsallaştırmıştır. Ahmed Ateş ve Abdulvehhâb Tarzi ise klasik ve modern perspektifleri harmanlayarak “اضافه عددی، اضافه توصیفی، اضافه ملکی” gibi alt türlerle tanımlamış; zamirli ve sıfatlı izafetleri ayrıca ele alarak öğretim açısından işlevsel bir sistem kurmuşlardır. Öztürk ise, hem klasik terminoloji hem modern dilbilim yaklaşımıyla sade, zamirli ve sıfatlı izafetleri işlemiş; ayrıca izafet zincirinde son unsurun belirleyiciliğine dair tespitleriyle yapısal–anlamsal bağlantıyı netleştirmiştir. Şahinoğlu da izafeti anlam ve belirlilik ilişkisi açısından çözümlenmiş, özellikle “ی” ekinin belirsizlik yaratan işlevini ve izafet zincirinde neden olduğu anlam kaymalarını örneklemiştir. Enverî ve Givî, klasik tasnifleri modern terimlerle yeniden yapılandırmış, böylece klasik kaynaklara bağlı kalarak modern öğretim beklentilerini karşılamışlardır. Nimet Yıldırım ise izafeti yapı, anlam, vurgu, belirlilik ve bağlam boyutlarında çok katmanlı olarak incelemiş; izafeti modern Farsça öğretiminin merkezî unsuru hâline getirmiştir. Genel olarak bakıldığında, klasik eserlerde izafetin daha çok sezgisel, örnek temelli ve Arapça etkili bir yaklaşımla ele alındığı; modern dönemde ise yapısal, anlamsal ve bağlamsal boyutlarıyla sistemleştirilerek dil öğretiminin merkezine yerleştirildiği görülmektedir. Bu gelişim çizgisi, izafetin tarihsel süreçte yalnızca dilin gramatik bir ögesi olmaktan çıkıp, anlam üretiminde ve söylem örgüsünde belirleyici bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Objektif bir değerlendirme ile ele alındığında, klasik eserlerde izâfet kullanımının yoğun ama tanımsız oluşu, uygulama pratiği yüksek ama kuramsal derinliği eksik bir yaklaşım sunmaktadır. Buna karşılık modern eserlerde izâfetin yapısal katmanlara ayrılması, dil bilgisi öğretiminde büyük kolaylık sağlayabilir. Bu tür dilbilgisel yapıları öğrenirken, öğrencilerin anlamı tam olarak kavramadan, yalnızca biçimsel yapıları ezberlemeleri, dilin daha kapsamlı bir şekilde öğrenilmesini zorlaştırabilir. İzâfet konusunun öğretilmesinde, yalnızca dilbilgisel kuralların değil, yapı, anlam ve bağlam ilişkilerinin de dikkate alınması, dilbilgisel bilgilerin kalıcı bir şekilde kazanılmasını sağlayan etkili bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, izâfet yapısı, klasik dönemden günümüze biçimselden işlevselliğe, sözdiziminden anlam inşasına doğru gelişmiş; her dönemin gramer anlayışına göre yeniden yorumlanmıştır. Farsçada izâfet, yalnızca bir dil bilgisi unsuru değil, aynı zamanda dilin anlam kurucu merkezi olarak hem biçimsel hem de anlam yönüyle derin ve çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, klasik ve modern dönemlerde “isim” konusunun Farsça dilbilgisinde nasıl ele alındığını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla tahlil ederek, isim tasnifinin tarihî ve yöntemsel tekâmülünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma için tercih edilen on bir temel eser, yalnızca kendi dönemlerinin dilbilgisel anlayışını yansıtmakla kalmamış, Farsçanın dilsel işlevine ışık tutacak önemli emareler sunmuştur. Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, klasik dönem dilbilgisi anlayışının ekseriyetle sezgisel, uygulamaya yönelik ve Arapça nahiv geleneğinden mülhem bir çizgide şekil aldığını; buna mukabil modern dönemdeki yaklaşımların ise daha ilmî, tahlilî ve düzenli kaidelerle inşa edildiğini göstermektedir.

Klasik dönem yazarları, özellikle Bakkâlî, Frâşirî, Ensârî, “isim” konusuna daha çok **Arapça nahiv geleneği** çerçevesinde yaklaşmışlardır. Bu yaklaşımda, **öğretici amaç** ön plana çıkarken dilbilgisinin kuramsal çerçevesi yerine, örneklerle sezdirilen, kullanım odaklı bir sistem tercih edilmiştir.

Klasik-modern geçiş dönemi yazarları olan İsfahânî, Kâşif ve Ateş bu sezgisel yapıya sınırlı olarak derinlik katmaya çalışmışlardır. Anılan yazarlar, dilin işleyişine dair farkındalık geliştirmiş olsalar da hâlâ klasik

kuramsal altyapıya yaslanmakta ve dilbilgisini bir bilim değil, **bir uygulama disiplini** olarak ele almışlardır. Bu bağlamda, isim konusunda verilen örneklerin çeşitliliği artmış, izafet gibi konular daha dikkatli gözlemlerle aktarılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, **özellikle Hânlerî, Şahinoğlu, Enverî, Yıldırım ve Öztürk** gibi yazarlarla birlikte, gramer sadece öğretim aracı olmaktan çıkarak bilimsel çözümlene nesnesine dönüşmüştür.

Araştırmanın en önemli katkılarından birisi, klasik dönemde kaleme alınan eserlerin, günümüzde hâlâ kıymetli ve önemli bir konumda olduğunu ortaya koymasıdır. Ancak bu eserlerin sadece olduğu gibi muhafaza edilmesi yeterli değildir. Modern yaklaşımlarla, yani günümüz yöntem ve bakış açılarıyla klasik eserlerin yeniden incelenmesi dilbilgisi araştırmalarına sağlanacak katkılar açısından oldukça mühim bir husustur. Özellikle Arapça ve Türkçe dilbilgisi gelenekleriyle mukayeseli incelemelerin derinleştirilmesi, Farsça isim tasniflerinin diller arası karşılaştırmalarla daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine imkân tanıyacaktır.

Sonuç olarak, Farsçada “**isim**” konusuna dair kuramsal yaklaşımlar, **öğretim temelli sezgicilikten analitik çok katmanlılığa, örneklem odaklı gözlemden sistematik sınıflandırmaya** doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca dilbilgisi anlayışının değil, aynı zamanda **dilin nasıl anlaşıldığına ve nasıl öğretildiğine** dair paradigmanın değişimini temsil etmektedir. Dolayısıyla klasik dilbilgisi eserlerinin modern yöntemlerle yeniden değerlendirilmesi hem tarihî birikimin yenilenmesine hem de modern dilbilgisi kuramlarının beslenmesine zemin hazırlamaktadır.

- ❖ **“Yapay Zeka Kullanımı:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.”

KAYNAKÇA

- Ateş, A., & Tarzi, A. (1976). *Farsça grameri* (2. bs.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bakkâlî, Ahmed b. İshak. (1534). *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs*.
- Çetinkaya, G. (2020). Mîrzâ Habîb-i İsfahânî'nin Farsça dil bilgisi kitapları. *Erdem*, 79, 63–96.
- Çetinkaya, G. (2022). *Anadolu sahasında yazılmış Farsça dil bilgisi kitapları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Enverî, H. & Givî, H. A. (2006). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*. Tahran: Fâtîmî Yayıncılık.
- Erdem, M. (2011). Türkçede çekim ve yapım eklerinin özellikleri ve sınırları. *Bilig*, 58, 71-90.
- Ensârî, Muhammed Huseyn b. Mes'ud b. Abdurrahim (1298/1880). *Tenbihu's-sıbyân*. İstanbul: Ahter Matbaası.
- Frâşîrî, M. N. (1885). *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Gülmez, A. (2021). Behistun (Bisütun) kitabesinin İslami bakış açısıyla tahlili. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 64–80.
- Hânlerî, P. N. (1976). *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (4. bs.). Tahran: İntişârât-ı Bâbek.
- İsfahânî, M. H. (1872). *Destûr-i Suhen*. İstanbul: İzzet Efendi Matbaası.
- Kâşif, G. H. (1913). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Öz, Y. (2016). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). *Farsça dilbilgisi* (6. bs.). Ankara: Murat Kitabevi.
- Söylemez, İ. (Ed.). *Afganistan-İran-Tacikistan dil ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (1997). *Farsça grameri sarf ve nahiv*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, N. (2021). Fars edebiyatında kaynaklar. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını*, s. 300.
- Yıldırım, N. (2015). *Farsça dilbilgisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.